

The Mediating Role of Religious Attitudes in the Relationship between Hope and Resilience with Marital Instability in Divorce Seeking Couples

Sediqeh Mojarrad¹, Seyyed Valiolah Mosavi², Amir Qorbanpoorlafmejani^{3*}, Sajjad Rezaei⁴

1. MA in General Psychology, Faculty of Literature and Humanities. University of Guilan, Rasht, Iran.
2. Associate Professor, Department of Psychology, Faculty of Literature and Humanities. University of Guilan, Rasht, Iran.
3. Associate Professor, Department of Educational Sciences and Counseling, Faculty of Literature and Humanities. University of Guilan, Rasht, Iran.
4. Associate Professor, Department of Psychology, Faculty of Literature and Humanities. University of Guilan, Rasht, Iran.

DOI: 10.22034/NRR.2024.60101.1266

URI: https://nrr.tabrizu.ac.ir/article_17874.html

Corresponding Author:
Amir Qorbanpoorlafmejani

Email:
qorbanpoorlafmejani@guilan.ac.ir

Received: 2024/01/15

Detected: 2024/02/17

Accepted: 2024/02/25

Available: 2024/03/10

Open Access

Keywords:
religious attitudes, hope, resilience, marital instability, couples seeking divorce

ABSTRACT

The aim of the study was to investigate the mediating role of religious attitudes in the relationship between hope and resilience with marital instability in couples seeking divorce. The design of the current research was descriptive and correlational, which was done through the path analysis method. In this research, 211 people applying for divorce in Guilan province were selected using the purposeful sampling method and then completed the research questionnaires. SPSS25 and AMOS22 software were used for data analysis. Bootstrap method was used to analyze the mediating relationships in Preacher and Hayes (2008) Macro program. The results of the present study indicated that there is an inverse and significant relationship between resilience and hope with marital instability. Also, the investigation of mediating variables showed that in the relationship between resilience and marital instability, all three dimensions of belief, emotions and religious behavior had a significant mediation role ($p < 0.05$). But in relation to the hope and marital instability, only the component of religious emotions had a mediating role ($p < 0.0001$). Therefore, in order to reduce the marital instability of couples', strategies for increasing resilience and hope can be used. Also, by training of religious attitudes and increasing religious belief, behavior and emotions, the impact of resilience on marital instability can be increased.

فصلنامه دین پژوهی و کارآمدی

نقش میانجی گرانه نگرش های مذهبی در رابطه بین امیدواری و تاب آوری بای ثباتی ازدواج در زوجین متقاضی طلاق

_____ صدیقه مجرد^۱ | سید ولی موسوی^۲ | امیر قربان پور لافمجان^{۳*} | سجاد رضایی

_____ ۴

۱- کارشناسی ارشد، گروه روانشناسی دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۲- دانشیار، گروه روانشناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۳- دانشیار، گروه مشاوره و علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۴- دانشیار، گروه روانشناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

DOI: 10.22034/NRR.2024.60101.1266

URI: https://nrr.tabrizu.ac.ir/article_17874.html

چکیده

نویسنده مسئول:

امیر قربان پور لافمجان

ایمیل:

qorbanpoorlafmejani@guilan.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۲۰

دسترسی آزاد

کلیدواژه‌ها:

نگرش های مذهبی، امیدواری، تاب آوری، بی ثباتی ازدواج، زوجین متقاضی طلاق

هدف پژوهش بررسی نقش میانجی گرانه نگرش های مذهبی در رابطه بین امیدواری و تاب آوری با بی ثباتی ازدواج در زوجین متقاضی طلاق بود. طرح پژوهش حاضر از نوع توصیفی و همبستگی بود، که از طریق روش تحلیل مسیر انجام شد. در این پژوهش ۲۱۱ نفر افراد متقاضی طلاق در استان گیلان با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند انتخاب و سپس اقدام به تکمیل پرسشنامه های پژوهش کردند. به جهت تحلیل داده ها از نرم افزار های SPSS^{۲۵} و AMOS^{۲۲} استفاده شد. برای تحلیل روابط میانجی از روش بوت استرپ در برنامه ماکرو پریچر و هایز (۲۰۰۸) استفاده شد. نتایج پژوهش حاضر بیانگر این بود که بین تاب آوری و امیدواری با بی ثباتی ازدواج رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. همچنین بررسی متغیرهای میانجی نشانگر این بود که در رابطه بین تاب آوری و بی ثباتی ازدواج هر سه بُعد باور، عواطف و رفتار دینی میانجیگری معنی داری داشتند ($p < .05$). اما در رابطه با امیدواری و بی ثباتی ازدواج، فقط مولفه عواطف دینی نقش میانجی گر داشت ($p < .0001$). لذا به جهت کاهش بی ثباتی ازدواج زوجین می توان از راهبردهای افزایش تاب آوری و امید بهره برد. همچنین با آموزش در زمینه نگرش های مذهبی و افزایش باور، رفتار و عواطف دینی می توان اثرگذاری تاب آوری بر بی ثباتی ازدواج را افزایش داد.

خانواده نهادی اساسی به شمار می‌رود چرا که از ابتدای خلقت بشر وجود داشته است. عمر طولانی این نهاد بیانگر نیاز اساسی و طبیعی بشر به تشکیل خانواده می‌باشد که دستیابی به این نیاز از طریق ازدواج ممکن می‌شود، اما برخلاف اولویت داشتن این نیاز برای بشر، رضایت و ثبات زندگی زناشویی به آسانی قابل دستیابی نیست، به طوریکه بسیاری از ازدواج‌ها پس از مدتی در معرض خطر گسست و جدایی قرار می‌گیرند (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۱۲). وجود تعارض در ارتباط متقابل همسران با یکدیگر امری طبیعی و قابل پیش‌بینی است، بنابراین آنچه قابل توجه است، نه تجربه‌ی احساسات ناخوشایند، بلکه توانایی زوجین در حل و مدیریت تعارضات و دلخوری‌ها به جهت دستیابی به زندگی با ثبات و شاد و پیشگیری از تزلزل و تخریب روابط میان زوجین است (باقری، ۱۳۷۵، به نقل از زارعی محمودآبادی، ۱۳۹۶: ۹۹). هیچ شخصی با هدف جدایی و طلاق^۱ ازدواج نمی‌کند و تمامی زوج‌ها زندگی مشترک خود را با هدف تجربه‌ی یک زندگی بلند مدت همراه با دستیابی به آرامش و شادی آغاز کرده و پیمان زناشویی می‌بندند، اما با گذشت زمان برخی از ازدواج‌ها با مشکلات بسیاری رو به رو شده و به طلاق می‌انجامد (قلی‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۸). از طرفی امروزه تغییرات شکل گرفته در جوامع، یکی از عوامل ایجاد تعارض‌های خانوادگی بشمار می‌رود، چراکه موجب تجربه استرس شغلی، مشکلات در زمینه پذیرش نقش‌های خانوادگی، مشکلات در زمینه نگهداری از فرزند، ایجاد عدم تعادل در زمینه شغل و زندگی زناشویی می‌شود (خندان دل و کاویان فر، ۱۳۹۴: ۱۶).

عدم دستیابی به آرامش، افزایش مشکلات زندگی مشترک، رضایت زناشویی اندک و عدم ثبات در روابط زناشویی باعث آسیب پذیری افراد در برابر ناامیدی خواهد شد و همچنین این افراد بهزیستی اندک و تحریک پذیری را تجربه خواهند کرد (فرهوش و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۱). به نظر می‌رسد فقدان ثبات و رضایت زناشویی خود باعث افزایش تعارضات شده و موجب ایجاد دور باطل می‌شود که در نهایت به مشکلاتی مانند: افسردگی، مصرف الکل، والدگری ضعیف و طلاق می‌انجامد (فینچام^۲، ۲۰۰۳: ۲۴). هرچند امروزه طلاق را به راحتی برای رهایی از مشکلات برمی‌گزینند و بی‌ثباتی ازدواج^۳ از مواردی است که در دهه‌های آخر قرن بیستم افزایش بسیاری داشته است. اما خاتمه دادن به زندگی زناشویی و تجربه‌ی زندگی بی‌ثبات همچنان از موارد استرس‌زا در زندگی به شمار می‌رود که می‌تواند پریشانی زیادی را بر فرد تحمیل کند (لهرر^۴، ۲۰۰۸: ۴۶۵). بی‌ثباتی ازدواج در طیفی که تداوم زندگی زوجین را نشان می‌دهد به عنوان قطب منفی به شمار می‌رود و بر خلاف ازدواج‌های موفق و با ثبات که زوجین به بودن در کنار یکدیگر تمایل بیشتری دارند در ازدواج‌های فاقد ثبات نیروهایی

---

1. Divorce
2. Fincham
3. Marriage instability
4. Lehrer

وجود دارد که افراد را به جدایی از یکدیگر سوق می‌دهد و زوجین با میزان بالای بی‌ثباتی تمایل زیادی به زندگی دور از یکدیگر دارند (بوث^۱، ۱۹۸۳، به نقل از نظری و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱۷). با توجه به مطالب ذکر شده می‌توان گفت که بی‌ثباتی ازدواج قبل از جدایی زوجین رخ می‌دهد و عدم توجه به بهبود روابط و تقویت ویژگی‌های مثبت در نهایت زندگی مشترک را با جدایی روبرو می‌کند. با توجه به این نکته که برطرف کردن صدمات اجتماعی، فردی و فرهنگی ناشی از طلاق بسیار دشوارتر از کاهش پدیده طلاق می‌باشد (قلی زاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۱) و با توجه به اینکه اهمیت شناسایی عوامل مرتبط و اثرگذار بر یک بحران به عنوان قدم نخست در کنترل و مقابله یا پیشگیری از بحران غیرقابل انکار می‌باشد (غفاری و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱) به همین دلیل به نظر می‌رسد که مطالعه در زمینه بی‌ثباتی ازدواج و شناسایی عوامل مؤثر بر آن در زمینه شناسایی طلاق و پیشگیری از آن حائز اهمیت باشد.

برخلاف بی‌ثباتی ازدواج که موجب پریشانی و سردرگمی افراد و ناتوانی آنان در یافتن مسیری جهت ادامه‌ی زندگی می‌شود، ثبات در ازدواج یکی از نشانه‌های موفقیت خانواده محسوب می‌شود که متاثر از عوامل بسیاری از جمله امیدواری است (جوی و وانگ، ۲۰۱۷). امید از مواردی است که انسان را به سمت جستجوی مسیری برای زندگی بهتر هدایت کرده و می‌تواند موجب افزایش رضایت زناشویی در زندگی مشترک گردد (آنهاج و همکاران، ۲۰۱۷: ۹۷۵۴؛ اسپاهنی و پرینگ-چیلو، ۲۰۱۸)، تحقیقات نشان می‌دهند که زوجین با سنین بالاتر و افراد طلاق گرفته یا بیوه، امیدواری و رضایت از زندگی کم‌تری را تجربه می‌کنند (سپهریان و همکاران، ۱۳۹۵، بایلی^۲، ۲۰۰۷). طاهریان و همکاران (۲۰۱۹) در تحقیق خود نشان دادند که آموزش امید به زوجین از کسالت و دلسردی در رابطه زناشویی می‌کاهد. خراط زاده و همکاران (۱۴۰۱) نیز در پژوهش خود نشان دادند که مولفه‌ی امید نقش معناداری در تبیین دازدگی زناشویی زوجین دارد. امیدواری^۳ را می‌توان عامل مثبتی در موفقیت و ساخت آینده‌ای بهتر و دل‌بلی برای ادامه زندگی در نظر گرفت. وجود امیدواری در زندگی افراد می‌تواند به تجربه احساسات مثبت، شادی و شغف منجر شود. امید به عنوان عاملی انگیزشی در نظر گرفته می‌شود که خود دو بخش: انرژی و اراده فرد در دستیابی به هدف و بخش دیگر مسیریایی که فرد را در رسیدن به هدف یاری می‌کنند را، شامل می‌شود و می‌تواند بر رضایت از زندگی زوجین در معرض طلاق مؤثر باشد (حسینی، ۱۳۸۸، صفاریان طوسی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۳). یوسفی (۱۳۹۵) در پژوهش خود نشان داد که ناامیدی و تفکرات مایوس‌کننده به نارضایتی زناشویی و تعارضات دامن می‌زند. اما در مقابل زوجین امیدوار، تعارضات را به شرایط موقت محیطی نسبت می‌دهند. همانطور که محتمل‌تر به نظر می‌رسد، زوجینی که امیدواری کم‌تری در زندگی از خود نشان

---

1. Booth
2. Bailey
3. Hope

می‌دهند بسیار مستعد جدایی و گسست هستند. امیدواری همچنین انگیزه تلاش برای رسیدن به اهداف زندگی را بیش‌تر کرده و به افراد توانایی کنترل زندگی را می‌دهد. افراد امیدوار شادترند و دستگاه ایمنی آنان بهتر کار می‌کند چرا که به نحو فعال از رویدادهای استرس‌زا دوری می‌جویند و با توجه به روحیه شاد شبکه‌های حمایتی بیش‌تری را در اطراف خود ایجاد می‌کنند، سبک زندگی سالم‌تری داشته و الگوی رفتاری مناسب با هر موقعیت را دنبال می‌کنند، این افراد در صورتی که هدفی برای خود برگزینند در مسیر رسیدن به هدف کم‌تر دچار افسردگی و یأس می‌شوند و اضطراب کم‌تری را تجربه می‌کنند، به طور کل می‌توان گفت افراد با امیدواری بیش‌تر دارای ویژگی‌های مشترکی همچون: احساس کاردانی برای رسیدن به اهداف، انعطاف‌پذیری در یافتن راه‌های مختلف و توانایی برانگیختن خود برای رسیدن به هدف را دارا می‌باشند (رزمی سوها، ۱۳۹۴: ۱۴). نتایج پژوهش خالدیان و همکاران (۲۰۱۳) نیز بیانگر این است که امید را می‌توان به عنوان یکی از بهترین منابع مقابله‌ای اشخاص در برابر تعارضات و بحران‌های پیش‌رو در زندگی در نظر داشت. زیرا همسران امیدوار سعی در بزرگ جلوه دادن محاسن و کوچک در نظر گرفتن عیب‌های یکدیگر دارند، این مساله به معنای انکار تعارضات نیست، بلکه افراد امیدوار با خشنودی هر چه تمام‌تر سعی بر پاداش دهی به رفتارهای پسندیده زندگی خویش داشته و رفتارهای تعارض بخش و مشکل‌آفرین را نادرست می‌دانند. آنان با امیدواری به سمت حل تعارضات پیش‌می‌روند که همین مساله انگیزه آنان را برای رفع تعارضات موجود تسریع می‌کند و افراد امیدوار از زندگی مشترک خود احساس رضایت بیش‌تری دارند (سپهرنیا و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۵).

از طرفی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که وضعیت زندگی زناشویی زوجین با تاب‌آوری روان‌شناختی آنها رابطه دارد (واد و همکاران، ۲۰۱۳). زوجینی که در برابر مشکلات تاب‌آوری بیش‌تری دارند در زندگی زناشویی شان سازگاری بیش‌تری دارند (احمد و جهانگیر، ۲۰۲۰). مطالعات پیشین صورت گرفته در زمینه روابط میان زوجین گویای این است که با وجود تمامی مشکلات بین‌فردی، مشکلات زناشویی و رویدادهای چالش‌زا که هر فرد در طول زندگی با آن روبرو می‌شود و با توجه به اینکه این اتفاقات ناگوار و شرایط استرس‌زا توانایی به چالش کشیدن کیفیت زندگی، از هم پاشیدن کانون خانواده و کاهش رضایت از زندگی مشترک را دارند اما رویارویی و مقابله افراد با این مشکلات و رویداد‌های استرس‌زا و حل مسائل دشوار، در نهایت می‌تواند در حفظ رضایت از زندگی زناشویی موثر واقع شود (هاپالا، ۲۰۱۲: ۳). به عبارتی هرچه زوجین در برابر دشواری‌های زندگی مشترک مقاوم‌تر و تاب‌آورتر باشند و توان حل مسائل و مدیریت اضطراب و مشکلات زندگی خویش را داشته باشند در حل چالش‌های زندگی موفق‌تر خواهند بود و پس از رفع چالش، احساسات مثبتی چون رضایت و ثبات را در زندگی مشترک خویش تجربه خواهند کرد. زیرا تاب‌آوری و توان رویارویی با مشکلات از نارضایتی

زناشویی کم می کند چون مشکلات حل نشده ایجاد نارضایتی می کند و حل آنها به رضایت مندی زوجین کمک می کند (کاظمی آشتیانی و فیروزی مطلق، ۲۰۲۰: ۳). در واقع تاب آوری یکی از پیش بین های قوی برای این نکته است که چرا برخی زوجین وقتی با مشکلات مواجه می شوند به جای عقب نشینی و پس رفت، می مانند و مبارزه می کنند و رشد می کنند (صالح الدین و همکاران، ۲۰۲۳: ۴۳۰). تاب آوری می تواند سبک های مقابله ای زوجین را تنظیم کند و از این رهگذر بی ثباتی زوجین را کاهش دهد (بیژنی و همکاران، ۲۰۲۳: ۳۰). تاب آوری از عواملی بشمار می رود که در هنگام رویارویی با شرایط دشوار زندگی به سازگاری با آن شرایط منجر می شود (لانگر^۱، ۲۰۰۴: ۶۱۲). افراد تاب آور توانایی برخورد با چالش ها و سازگاری مثبت و سازنده با گرفتاری ها را دارا بوده و همچنین از ویژگی هایی چون صبر، کنترل شخصی، هدفمندی، عزت نفس بالا، خودمختاری، تمرکز بر ویژگی های مثبت، نظم، هوش بالا، شایستگی اجتماعی و توانایی حل مسئله برخوردار می باشند (والر^۲، ۲۰۰۱: ۲۹۲). با توجه به مطالب فوق الذکر و پژوهش های پیشین صورت گرفته به نظر می رسد تاب آوری^۳ می تواند از دیگر متغیرهای مؤثر بر بی ثباتی ازدواج باشد. خندان دل و کاویان فر (۱۳۹۴) در پژوهش خود بیان کردند که تاب آوری به عنوان یکی از عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی و خانوادگی است. قدمی و خلعتبری (۲۰۱۵) نیز نشان دادند که تاب آوری از جمله عواملی است که منجر به رضایت و سازگاری زناشویی می شود. به بیانی دیگر، تاب آوری فقط به معنای مقابله با مشکلات در رویدادهای ناگوار نیست بلکه به عنوان پاسخی انعطاف پذیر و سازگارانه به فشارهای روزانه زندگی نیز در نظر گرفته می شود. بنابراین می توان گفت هرچه میزان تاب آوری افزایش یابد میزان رضایت زندگی زوجین نیز افزایش می یابد (شهید و شهید^۴، ۲۰۱۶، ساسانی، ۱۳۹۸، احمدی، ۱۳۹۵). زیرا تاب آوری می تواند در قدرت دادن به زوجین جهت مقابله درست و به هنگام با تعارضات پیش رو و همگام شدن با جریان زندگی نقش داشته باشد. با توجه به مطالب بیان شده، وجود تاب آوری در زندگی مشترک، همواره به رضایت زوجین از زندگی و سازگاری بیش تر با شرایط منجر می شود (شکاری پور و برزگر، ۱۳۹۶: ۱۸۰).

از طرفی مذهب عامل مهمی در رضایت زناشویی به شمار می رود (ولفینگر و ویلکاکس، ۲۰۰۸) بطوریکه افراد مذهبی تر امیدواری بیشتری را در زندگی احساس می کنند. افراد با نگرش های مذهبی از مذهب به عنوان یک منبع حمایتی در برابر فشارهای خانوادگی، مشکلات، افسردگی، ناراحتی و تعارضات بهره می برند. با توجه به اینکه باور به خداوند در زمره نگرش های عمیق دسته بندی می شود که می تواند بر سایر نگرش ها چون هدف و معنا در زندگی تأثیر بگذارد و این عوامل هم در زمینه هایی چون تحصیل، شغل، انتخاب الگوهای زندگی و

---

1. Langer
2. Waller
3. Resilience
4. Shahid & shahid

ازدواج می‌توانند مؤثر باشند (کاویانی، ۱۳۷۶، به نقل از کجباف و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۰۰، کمری سنقرآبادی و فتح آبادی، ۱۳۹۱: ۱۷۱). به همین منظور در پژوهش حاضر به بررسی نقش میانجی‌گرایانه نگرش‌های مذهب پرداخته شده است. در واقع فرض بر این است که نگرش‌های مذهبی رابطه بین تاب‌آوری و امید با بی‌ثباتی زوجین را میانجی‌گری میکند. یعنی هرچقدر نگرش مذهبی زوجین بیشتر باشد و اعتماد و بارشان به خدا به عنوان هسته‌ی باور مذهبی بیشتر باشد، امیدواری و تاب‌آوری آنها بیشتر خواهد بود و به همین منوال بی‌ثباتی آنها نیز کمتر خواهد شد (جنابادی و میر، ۲۰۱۹: ۳۵). باورهای مذهبی با بایدها و نبایدهایی که ایجاد کرده و مسیری که مشخص می‌نمایند، سعی بر شناساندن وظایف و نقش‌های زوجین، تکالیف و حقوقشان دارند که از نتایج آن می‌توان به الزامات درونی همسران برای رعایت موارد مذکور اشاره کرد (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۱: ۸۷). به عبارت دیگر پایبندی به الزامات گفته شده به خودی خود می‌تواند از بروز تعارضات اساسی در زندگی زوجین، جلوگیری کرده و تمایل افراد به سمت جدایی و طلاق را در زندگی مشترک به طور چشمگیری کاهش دهد. از دیگر الزامات باورهای مذهبی به رفتارهای متعهدانه و مسئولیت‌پذیرانه از جانب همسران نسبت به همدیگر می‌توان اشاره کرد که رعایت این امر توسط زوجین مذهبی نیز استحکام و قوام زندگی را ضمانت می‌نماید. بنابراین مذهب و باورهای مذهبی نقش موثری در تضعیف این نوع نگرش که جدایی راهی درست برای حل مشکلات است، می‌باشد. در واقع افراد وقتی خود را ملزم به رعایت همه‌جانبه وظایف، تکالیف و حقوق متقابل در زندگی شخصی به واسطه پایبندی‌های مذهبی می‌نمایند با احتمال کم‌تری اندیشه طلاق را پرورش می‌دهند و پیش‌تر به راه‌های سازگارانه می‌اندیشند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۱).

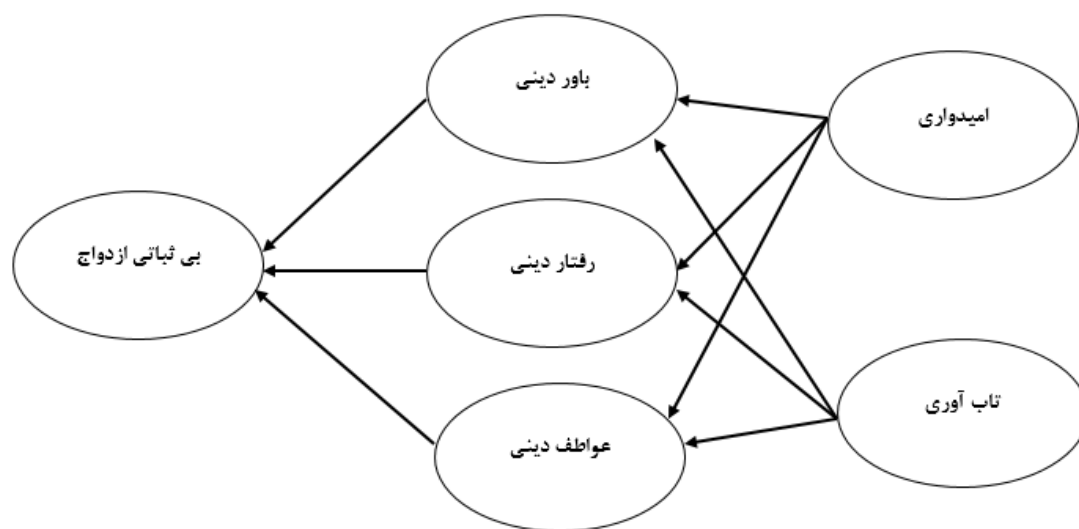
برخی از پژوهشگران باور دارند که اعتقادات مذهبی می‌تواند بر استحکام بنیان خانواده تاثیر بسیاری داشته باشد. آنان بیان می‌کنند که باور به خداوند، هدفمندی نگرش فرد نسبت به کل جهان هستی را تحت تاثیر قرار می‌دهد و عدم اعتقاد به خداوند علاوه بر کاهش آرامش و انسجام خانوادگی، زمینه‌ساز ضعف روابط میان اعضای خانواده و وجود اختلاف در روابط خانوادگی خواهد شد. همچنین باورهای دینی راه حل مناسبی را جهت کنار آمدن با مصیبت‌ها، بیماری‌ها و تجربه‌های دشوار و دردناک زندگی ارائه می‌دهند. این باورها می‌توانند با مشخص کردن مرزها و حفظ حد و حدود میان اعضای خانواده بر چگونگی ارتباط میان اعضای خانواده اثر گذار باشند (منجری و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷). نگرش‌های مذهبی اعتقاد و باورهای یکپارچه افراد در ارتباط با خداوند را شامل می‌شود و نشانگر اعتقاداتی است که خداوند را محور تمامی جهان هستی دانسته و بر آداب، ارزش‌ها، اخلاقیات و رفتارهای انسان با خویشتن، دیگران و طبیعت تاثیرگذار است (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۱۳). هرچه رفتارهای دینی در زندگی مشترک میان زوجین بیشتر باشد آنان رضایت بیشتری را تجربه می‌کنند، همچنین نگرش‌های دینی و عمل به باورهای دینی با مواردی چون تعهد، صمیمیت، محبت، دلسوزی، صداقت و توافق مرتبط بوده و می‌تواند نشانگر روابط مناسب اعضای خانواده با یکدیگر باشد (منجری و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۲).

۱۸، هیتون و پرات، (۱۹۹۰: ۱۹۳؛ روحانی و معنوی پور، ۱۳۸۷: ۲۰۷). طبق تعاریفی که در منابع روان شناسی اجتماعی شده نگرش خود به ۳ بخش عواطف، رفتارها و باور تقسیم می شود (سالاری فر و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۰). نگرش مذهبی نیز به همین منوال به سه بخش عواطف، رفتار و باور تقسیم می شود (کاظمیان مقدم و مهربان هنرمند، ۱۳۸۸). ابراهیمی و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهشی که به منظور اعتبار یابی مقیاس نگرش های مذهبی انجام دادند به ۳ عامل نگرش، عواطف و باور رسیدند و نشان دادند که شاخص های روان سنجی این تست در حد بالایی بوده و می تواند به عنوان یک شاخص معتبر برای تعیین نگرش دینی بیماران و جمعیت عادی مورد استفاده قرار گیرد.

نتایج برخی پژوهش ها نشان می دهد افراد دارای هوش مذهبی، تاب آوری بیش تری داشته و از سلامت روان و رضایت از زندگی بالاتری بهره می برند (رجبیان ده زیره و حیدری، ۱۳۹۹). اشخاص دارای باورهای مذهبی بیش تر نسبت به زندگی مشترک متعهدتر بوده و این مسئله به نوبه خود استحکام و دوام و ثبات بیش تری را به زندگی آن ها می بخشد. می توان گفت باورهای مذهبی، تفکر زوجین درباره ارزشمندی و مقدس بودن ازدواج را تحت تاثیر قرار می دهد. علاوه بر آن مذهب می تواند موجب شود که زوج ها دوام و بقای رابطه خود را برکتی از سوی خداوند دانسته و در نتیجه پیامدهای مثبت ازدواج نیز در سایه مذهب، مقدس بشمار آمده و اهمیت ویژه ای میابد (مولینز، ۲۰۱۶: ۲۴). نتایج پژوهش ها نشانگر این است که میان باورهای مذهبی و تعارضات زناشویی ارتباط وجود دارد به طوری که پابندی به مذهب توسط زوجین با الگوهای ارتباطی مثبت و رفتارهای سازنده و مطلوب آن ها مرتبط است و عدم پابندی به باورهای مذهبی زمینه ای را فراهم می کند که امکان گسست پیوند زناشویی و بی ثباتی رابطه افزایش یافته و افراد به احتمال بیش تری به جدایی و طلاق روی آورند (یوسفی و بشلیده، ۱۳۹۰). کمری سنقر آبادی و فتح آبادی (۱۳۹۱) در پژوهش خود بیان کردند که مذهب با افزایش حس کنترل بر زندگی به دوری از انزوا و احساس بهزیستی منجر می شود. به عبارتی دیگر اشخاص مذهبی در سایه باورها و اعتقادات مذهبی خود انگیزه های محوری زندگی خود را معین می کنند و در شرایط مختلف زندگی تحت تاثیر چهارچوب های مذهبی و با برنامه خاصی پیش می روند که این مورد به نوبه خود به عنوان مانعی در برابر سردرگمی و بی برنامه گی به شمار آمده و به نگاه امیدوارانه افراد به آینده و زندگی منجر می شود. همچنین نتایج برخی پژوهش ها نشانگر این است که بین نگرش های مذهبی با تاب آوری و رضایت از زندگی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد (مقتدر، ۱۳۹۶: ۳۹). افرادی که نگرش مذهبی دارند امیدواری بیشتری به حل مشکلات دارند (ساروفیم و کابانو، ۲۰۱۸؛ لهن، ۲۰۱۶). بالجانی و همکاران (۲۰۱۴) نیز نشان دادند که بین مذهب، امیدواری و کیفیت زندگی رابطه معناداری وجود دارد. از طرفی تحقیقات نشان داده اند که نگرشها و باورهای مذهبی تاب

آوری افراد و سبک های مقابله ای آنها را متاثر می سازد (مانینگ و مایلز، ۲۰۱۸؛ جوانمرد، ۲۰۱۳). تحقیقات نشان داده باورهای مبتنی بر جهان بینی اسلامی در مسلمانان، شخصیتی تاب آور در آنها ایجاد می کند (آنالاکشمی و آبیر، ۲۰۱۳). با توجه به مطالب فوق، این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که آیا نگرش های مذهبی در رابطه بین امیدواری و تاب آوری با بی ثباتی ازدواج در زوجین متقاضی طلاق نقش میانجی گری ایفا می کند؟

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

۲. روش

روش تحقیق، توصیفی و از نوع همبستگی (تحلیل مسیر) می باشد. در پژوهش حاضر امیدواری و تاب آوری متغیر برونزا، زیرمقیاس های نگرش مذهبی، متغیر میانجی و بی ثباتی ازدواج متغیر درونزا است. برای رعایت اصول اخلاقی و با توجه به شیوع ویروس کرونا پس از دریافت کد اخلاق GUMS.REC.1399.595IR. اعضای نمونه آگاهانه و با رضایت و میل و رغبت شخصی همچنین دریافت توضیحات لازم به تکمیل پرسشنامه های تاب آوری کانر و دیویدسون، مقیاس نگرش سنج مذهبی خدایاری فرد و مقیاس بی ثباتی ازدواج ادواردز به صورت پیمایش برخط اقدام کردند، همچنین برای حفاظت از حریم خصوصی افراد تمامی پرسشنامه ها به صورت بدون نام جمع آوری شد.

۱-۲. جامعه، نمونه، روش نمونه گیری

جامعه آماری این پژوهش را کلیه افراد متقاضی طلاق استان گیلان تشکیل می دادند که آمار دقیقی از تعداد آنها در این شهرها در اختیار نبود. با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند مبتنی بر پیمایش آنلاین تا زمان تکمیل

حجم نمونه نمونه‌گیری به عمل آمد. به منظور تعیین حجم نمونه مطلوب در تحلیل مسیر از توصیه کلاین^۱ (۲۰۱۸) مبنی بر دست کم "نسبت ۱۰ نمونه به ازای وجود هر پارامتر (و نه متغیر) در مدل" استفاده شد. سیزده پارامتر آزاد در مدل مشاهده می‌شود که براساس آن ۱۳۰ نفر برای آزمون برازش مدل نیاز است. در این مطالعه به منظور بهبود توان آماری، نسبت ۱۵ نمونه به ازای هر پارامتر آزاد ملاک قرار گرفت. حجم نمونه مورد نیاز در این حالت برابر با ۱۹۵ نفر به دست آمد. برای انجام این پژوهش پرسشنامه‌ها به صورت لینک (پیمایش برخط) در اختیار موکلین مراجعه کننده به وکلا جهت طلاق و شوراهای حل اختلاف، دادگستری‌ها و همچنین مراکز مشاوره مرتبط با دادگستری قرار گرفت. معیارهای ورود به پژوهش شامل تأهل، اقدام رسمی (نظیر تقدیم دادخواست طلاق به دادگاه خانواده) جهت جدایی از هم، تصمیم جهت جدایی طی یک ماه آینده بود. معیارهای خروج از پژوهش نیز عبارت بودند از ابتلا یکی از زوج‌ها به بیماری‌های جسمی و روانی صعب‌العلاج، اعتیاد و یا حبس یکی از آن دو، کسب نمره بالاتر از ۱۶ در مؤلفه وانمود دینی پرسشنامه نگرش مذهبی خدایاری فرد.

۲-۲. پرسشنامه امید شنایدر^۲

این مقیاس توسط شنایدر و در سال ۱۹۹۱ ساخته شده است (شنایدر و همکاران، ۲۰۰۰) دارای ۱۲ سؤال با نمره گزاری لیکرت ۸ درجه‌ای از کاملاً مخالف (نمره ۱) تا کاملاً موافق (نمره ۸) می‌باشد و شامل دو خرده مقیاس عامل بودن^۳ (سوال‌های ۲، ۹، ۱۰، ۱۲) و مسیرها^۴ (۱، ۴، ۷، ۸) می‌باشد و چهارسوال هم به عنوان سوالهای انحرافی در نظر گرفته می‌شود (سوال‌های ۳، ۵، ۶، ۱۱) و آزمودنی به این سؤالات پاسخ داده اما سؤالات مذکور در تحلیل وارد نمی‌شوند. مدت زمان پاسخگویی به سؤالات ۲ تا ۵ دقیقه بوده و دامنه نمرات بین ۸ تا ۶۴ می‌باشد و کسب نمره بالاتر در این پرسشنامه نشانگر امید به زندگی بیش‌تر می‌باشد، اعتبار آن از طریق باز آزمایی بعد از ۳ هفته ۰/۸۵ و همسانی درونی از طریق آلفای کرونباخ ۰/۷۴ تا ۰/۸۴ و اعتبار باز آزمایی آن ۰/۸۰ گزارش شده است، در بسیاری از پژوهش‌های داخلی هم دارای اعتبار و پایایی خوبی بوده است، در پژوهش کرمانی و همکاران نیز اعتبار از طریق آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۶ و برای خرده مقیاس تفکرعامل ۰/۷۷ و خرده مقیاس مسیرها ۰/۷۹ بدست آمده است (کرمانی، خداپناهی، حیدری، ۱۳۹۰) در پژوهش لویز، فلویید، آلون، شنایدر^۵ (۲۰۰۰) ضریب آلفای کرونباخ برابر ۰/۸۶ و پایایی باز آزمایی آن در طول ۱۰ هفته ۰/۸۲ گزارش شده است. در دانشجویان ایرانی آلفای کرونباخ آن برای کل مقیاس ۰/۸۲ و برای خرده مقیاس تفکر عامل ۰/۷۹ و مسیرها ۰/۸۸ بدست آمده است (غباری بناب، لواسانی، رحیمی، ۲۰۰۷). ساختار دو عاملی نسخه فارسی این پرسش

---

1. Kline
2. Snyder Hope Scale
3. agency
4. pathways
5. Lopez. Floyd. Ulven. Snyder

نامه نیز توسط نصیری و جوکار (۱۳۸۷) تأیید شده و آلفای کرونباخ دو خرده مقیاس تفکر عامل و مسیرها به ترتیب برابر ۰/۷۴ و ۰/۶۲ گزارش شده است و روایی این مقیاس از طریق تحلیل عامل به روش مؤلفه اصلی با چرخش واریمکس نشان داد که دو عامل اصلی روی هم ۰/۵۱ از واریانس را تبیین می‌کنند و همچنین شاخص **KMO** برابر با ۰/۸۱ و ضریب کرویت بارتلت برابر با ۶۴۴/۸۱ بود که در سطح ۰/۰۰۰۱ معنی دار است. کرمانی، خداپناهی و حیدری (۱۳۹۰) نیز این پرسشنامه را بر روی جمعیت ایرانی هنجاریابی کرده و بیان کرده‌اند که ضریب اعتبار این مقیاس از طریق آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۶ و از طریق باز آزمایی برابر با ۰/۸۱ بدست آمد. در پژوهش حاضر نیز آلفای کرونباخ این پرسشنامه برابر با ۰/۷۸ بدست آمد.

۲-۳. مقیاس تاب‌آوری کانر و دیویدسون^۱

این مقیاس را کانر و دیویدسون^۲ (۲۰۰۳) تهیه کرده‌اند و برای سنجش ابعاد گوناگون تاب‌آوری مانند: مقاومت در برابر تأثیر منفی، احساس توانایی فرد، اعتماد به غرایز فردی، پذیرش مثبت تغییر، روی آوردن به روش حل مسئله، احساس حمایت اجتماعی را شامل می‌شود. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که این روش برای سنجش تاب‌آوری بزرگسالان مناسب بوده و می‌تواند افراد تاب‌آور و غیرتاب‌آور را در گروه بالینی و غیربالینی جدا کند. این مقیاس ۲۵ گویه داشته و در طیف لیکرت از کاملاً نادرست (۱) تا همیشه درست (۵) نمره‌گذاری می‌شود و نمرات از ۲۵ تا ۱۲۵ را شامل می‌شود و دریافت نمره بالاتر از ۳۷ نشانگر میزان بالای تاب‌آوری فرد می‌باشد، کانر و دیویدسون ضریب آلفای کرونباخ این پرسشنامه را برابر ۰/۸۹ و ضریب پایایی را طی ۴ هفته ۰/۸۷ گزارش کرده‌اند (کانر و دیویدسون، ۲۰۰۳). کوپیر، ون لیوون، استولویک سوئست و پست^۳ در بررسی‌های خود آلفای کرونباخ مقیاس تاب‌آوری کانر و دیویدسون را ۰/۹۰ گزارش کرده‌اند و همچنین بیان می‌کنند که میان تاب‌آوری و اضطراب و افسردگی همبستگی منفی معنی‌داری وجود دارد (کوپیر، ون لیوون، استولویک سوئست، پست، ۲۰۱۹). در بررسی‌های انجام شده در ایران مقدار آلفای کرونباخ و دونیمه‌سازی اسپیرمن-برون به ترتیب برابر ۰/۶۶۹ و ۰/۶۶۵ بدست آمد (کیهانی، تقوایی، رجبی، امیرپور، ۱۳۹۳). همچنین این مقیاس توسط محمدی ترجمه و هنجاریابی شده و در بررسی روایی این مقیاس همبستگی هر گویه بجز گویه ۳ با نمره کل برابر با ۰/۴۱ تا ۰/۶۴ بدست آمد و سپس مؤلفه‌ها با روش تحلیل عاملی مورد بررسی قرار گرفته و مقدار **KMO** و کرویت بارتلت به ترتیب ۰/۸۷ و ۵۵۵۶/۲۸ بدست آمد که مناسب بودن این مقیاس را برای سنجش تاب‌آوری نشان می‌دهد و مقدار ضریب پایایی به دست آمده با روش آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۹ بود (محمدی، ۱۳۸۴). در

1. Connor-Davidson Resilience Scale

2. Connor-Davidson

3. Kuiper, Van Leeuwen, Stolwijk-Swuste & Post

هنجاریابی دیگری که توسط ظریفی، هنری و بحرالعلوم (۱۳۹۳) انجام شده است پایایی آن برابر $0/774$ و آلفای کرونباخ آن در جمعیت ورزشکار برابر $0/781$ و در جمعیت عادی برابر $0/753$ بدست آمد. در پژوهش حاضر میزان آلفای کرونباخ برابر با $0/96$ بدست آمده است.

۲-۴. مقیاس نگرش مذهبی خدایاری فرد

این مقیاس توسط خدایاری فرد و همکاران (۱۳۹۲) در دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران تهیه شده، دارای ۴۰ آیتم بوده و چهار حوزه را در زمینه نگرش مذهبی می‌سنجد که شامل: باوردینی (سوالهای ۱، ۴، ۷، ۱۱، ۱۴، ۱۷، ۲۱، ۲۴، ۲۷، ۳۱، ۳۴، ۳۷)، عواطف‌دینی (سوالهای ۳، ۶، ۹، ۱۳، ۱۶، ۱۹، ۲۳، ۲۶، ۲۹، ۳۳، ۳۶، ۳۹)، رفتار دینی (سوالهای ۲، ۵، ۸، ۱۲، ۱۵، ۱۸، ۲۲، ۲۵، ۲۸، ۳۲، ۳۵، ۳۸) و وانمود اجتماعی (سوالهای ۱۰، ۲۰، ۳۰، ۴۰) می‌باشد. نمره گزاری این پرسشنامه از نوع لیکرت ۶ درجه‌ای است به طوری که گزینه هرگز شامل نمره ۰ و همیشه شامل نمره ۵ می‌باشد، دامنه نمرات ۰ تا ۲۰۰ بوده و بالاتر بودن نمره هر خرده مقیاس به معنای گرایش بالای دینداری فرد در نظر گرفته می‌شود. خرده مقیاس وانمود اجتماعی برای شناسایی پاسخ‌های نامعتبر مورد بررسی قرار گرفته و چنانچه پاسخ دهنده‌ای در چهار سؤال مربوط به وانمود اجتماعی نمره ۱۶ یا بیش تر کسب کند پرسشنامه وی نامعتبر تلقی شده و از پژوهش کنار گذاشته خواهد شد؛ لذا در این پژوهش که جنبه پیمایشی داشته و داده به روش تحلیل مسیر پردازش می‌شدند، از ورود مقیاس اعتباری «وانمود اجتماعی» به تحلیل خودداری شد. بررسی اعتبار آیتم‌ها، زیرمقیاس‌ها و کل مقیاس مدل سه بعدی نشان دهنده ضریب مناسب همگونی بوده و دامنه ضریب آلفا با حذف برای تک تک آیتم‌ها از $0/8$ تا $0/91$ بوده است. ضریب آلفا برای زیر مقیاس باوردینی $0/92$ ، رفتار دینی $0/90$ و عواطف‌دینی $0/82$ بوده است که در حد خوبی قرار دارد. همچنین تدوین این ابزار زیر نظر متخصصان روانشناسی و روانسنجی انجام گرفته و روایی محتوایی آیتم‌ها و خرده مقیاس‌ها تأیید شده است (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۲). در پژوهش حاضر میزان آلفای کرونباخ باوردینی برابر با $0/82$ ، عواطف‌دینی $0/80$ و رفتار دینی $0/80$ بدست آمده است.

۲-۵. شاخص بی‌ثباتی ازدواج ادواردز^۱

این شاخص دارای ۱۴ سؤال می‌باشد که برای سنجش بی‌ثباتی ازدواج تدوین شده است. اولین بار در سال ۱۹۸۰ برای ۲۰۳۴ زن و مرد متأهل زیر ۵۵ سال به کار گرفته شده و روایی آن نیز در پژوهش‌های متعدد مورد تأیید قرار گرفته است. همچنین بین نمرات مقیاس بی‌ثباتی ازدواج و مقیاس‌های مربوط به اختلافات زناشویی همبستگی

---

1. Edwards Marital Instability Index

مثبت و بین نمرات حاصل ازین مقیاس و نمرات حاصل از مقیاس‌های مربوط به تعامل و خرسندی زناشویی همبستگی منفی وجود دارد. پایایی با روش آلفای کرونباخ نیز ۰/۹۳ گزارش شده است (ثنایی، ۱۳۸۷) ضریب اعتبار گزارش شده برای مقیاس بی‌ثباتی از طریق روش دونیمه کردن برابر با ۰/۷۰ می‌باشد و توسط یاری پور هنجاریابی و ترجمه شده است (یاری پور، ۱۳۷۹). این پرسشنامه دارای نمره گزاره ۰ و ۱ می‌باشد به طوری که گزینه‌های گاهی و هرگز نمره ۰ و گزینه‌های خیلی و اغلب اوقات نمره ۱ دریافت می‌کنند لازم به ذکر است که فقط سؤال اول این پرسشنامه بدین صورت نمره گزاره می‌شود و ما بقی سئوال‌ات پاسخ بله یا خیر دریافت می‌کنند که گزینه خیر نمره ۰ و گزینه بله نمره ۱ دریافت می‌کند و نمره بالاتر نشانگر مستعد بودن بیش‌تر برای طلاق است. نمرات ۰-۲، ۲۲٪، نمرات ۳-۴، ۲۶٪، نمرات ۵-۶، ۳۱٪، نمرات ۷-۹، ۳۸٪، نمرات ۱۰ به بالا نیز ۴۳٪ میزان طلاق را پیش بینی می‌کند. دامنه نمرات نیز ۰ تا ۱۴ می‌باشد. همچنین در پژوهش قزلسفلو و هاشمی (۱۳۹۷) ضریب پایایی آلفای کرونباخ آن ۰/۸۸ و روایی افتراقی آن با پرسشنامه سازگاری زناشویی اسپانیر ۰/۵۶- (p<۰/۰۰۱) بدست آمد. در پژوهشی دیگر نیز میزان آلفای کرونباخ این پرسشنامه ۰/۵۱ بدست آمده است (جمشیدی، صاحب‌دل، شکوری، ۱۳۹۵). در پژوهش حاضر میزان آلفای کرونباخ برابر ۰/۷۵ بدست آمده است.

۳. یافته‌ها

در این پژوهش ۲۱۱ نفر مورد مطالعه قرار گرفته است. ۹۱ نفر (۴۳/۱ درصد) از شرکت‌کننده‌ها را خانم‌ها و ۱۲۰ نفر (۵۶/۹ درصد) از شرکت‌کننده‌ها را آقایان تشکیل می‌دادند. میانگین سنی شرکت‌کنندگان در پژوهش ۳۰/۲۵ سال و میانگین مدت ازدواج آنان ۵/۰۲ سال بود. سایر ویژگی‌های جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان مطابق جدول ۱ می‌باشد.

جدول ۱- ویژگی‌های جمعیت‌شناختی زوجین متقاضی طلاق

متغیرها	فراوانی	درصد فراوانی
وضعیت اشتغال		
شاغل	۱۵۷	۷۴/۴
غیرشاغل	۵۴	۲۵/۶
تحصیلات		
دیپلم و پایین‌تر	۱۳۰	۶۱/۶
کارشناسی	۶۹	۳۲/۷
کارشناسی ارشد و دکتری	۱۲	۵/۷
سطح درآمد		

۲۵/۶	۵۴	بدون درآمد
۳۳/۷	۷۱	کمتر از ۳ میلیون در ماه
۲۷	۵۷	۳ تا ۵ میلیون در ماه
۱۳/۷	۲۹	بیش از ۵ میلیون
		تعداد فرزند
۴۱/۷	۸۸	بدون فرزند
۳۸/۴	۸۱	یک فرزند
۱۹/۹	۴۲	دو فرزند
		مدت ازدواج
۵۳/۶	۱۱۳	۱ تا ۵ سال
۴۰/۳	۸۵	۶ تا ۱۰ سال
۶/۲	۱۳	۱۱ تا ۱۵ سال

شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش مطابق جدول ۲ می‌باشد. در بررسی نرمال بودن تک متغیری، وضعیت توزیع متغیرهای مشاهده موجود در مدل یعنی مولفه‌های متغیرهای اصلی پژوهش با استفاده از شاخص‌های کجی و کشیدگی مورد بررسی قرار گرفت. براساس نظر کلاین (۲۰۱۶)، قدرمطلق مقدار کجی کوچکتر از ۳ و قدرمطلق مقدار کشیدگی کوچکتر از ۱۰، نشان از عدم وجود مشکل در داده‌ها از نظر نرمال بودن تک متغیری می‌باشد (هرینگتون، ۱۳۹۱). جدول ۴-۱۰، شاخص‌های کجی و کشیدگی متغیرهای پژوهش در مدل ساختاری را نشان می‌دهد. همانگونه که مشاهده می‌شود، مقدار قدرمطلق کجی برای هیچ کدام از متغیرها، بزرگتر از ۳ نیست. همچنین، مقدار قدرمطلق کشیدگی برای هیچ کدام از متغیرها، بزرگتر از ۱۰ نیست. بنابراین براساس نظر کلاین (۲۰۱۶)، می‌توان گفت انجام این تحلیل از نظر نرمال بودن تک متغیری اشکالی ندارد. برای بررسی نرمال بودن چند متغیری از ضریب کشیدگی استاندارد شده مردیا^۱ استفاده شده است. این عدد در پژوهش حاضر برابر $0/332-$ به دست آمده که کمتر از عدد ۲۴ می‌باشد، عدد مذکور از طریق فرمول $p(p+2)$ محاسبه شده است. در این فرمول p مساوی است با تعداد متغیرهای مشاهده شده که در این پژوهش ۴۸ می‌باشد (تئو و نویس^۲، ۲۰۱۴).

1. Mardia's normalized multivariate kurtosis value

2. Teo and Noyes

جدول ۲- شاخص های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیرها	میانگین	انحراف استاندارد	کجی	کشیدگی
باوردینی	۲۹/۳۲	۸/۱۲	۰/۱۴۶	۰/۰۸۴
عواطف دینی	۲۸/۹۴	۵/۶۰	۰/۳۷۳	۰/۴۵۰
رفتار دینی	۱۷/۳۱	۷/۸۱	۰/۴۸۴	۰/۳۱۹
بی ثباتی ازدواج	۹/۳۷	۲/۵۱	-۰/۶۶۹	۰/۸۴۱
امیدواری	۳۹/۷۸	۶/۶۲	۰/۱۷۹	-۰/۰۰۸
تاب آوری	۶۷/۲۱	۱۴/۱۱	۰/۲۳۱	-۰/۱۶۶

جدول ۳ اطلاعات مربوط به همبستگی پیرسون بین متغیرهای تحقیق را نشان می دهد. با توجه به نتایج ماتریس همبستگی، بین رفتار دینی با بی ثباتی ازدواج، رابطه منفی و معناداری وجود دارد و با سایر متغیرهای برونزا رابطه مستقیم و معنی دار را نشان می دهند. با وجود این بین باوردینی و عواطف دینی با بی ثباتی ازدواج رابطه معناداری مشاهده نشد.

جدول ۳- ماتریس ضرایب همبستگی بین متغیرهای پیش بین، میانجی و وابسته

باوردینی	عواطف دینی	رفتار دینی	بی ثباتی ازدواج	امیدواری	تاب آوری
۱					
۰/۶۶۷**	۱				
۰/۸۱۸**	۰/۵۳۷**	۱			
-۰/۱۰۳	-۰/۰۴۲	-۰/۱۸۳**	۱		
۰/۲۲۰**	۰/۴۹۲**	۰/۲۴۹**	-۰/۱۴۳*	۱	
۰/۲۹۵**	۰/۴۵۲**	۰/۳۵۱**	-۰/۲۲۷**	۰/۸۱۶**	۱

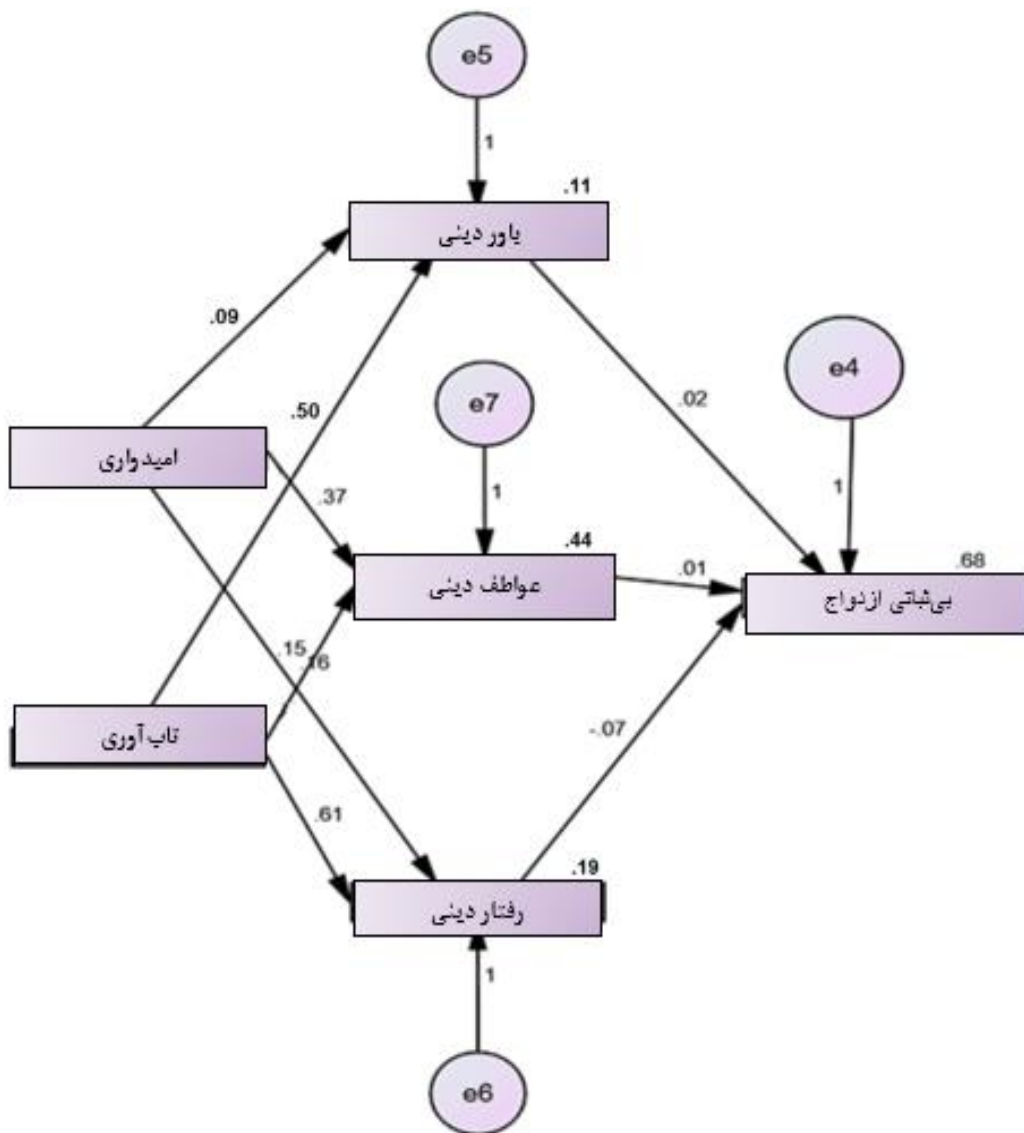
** p < 0.01, * p < 0.05

آیا مدل مسیر اثر امیدواری و تاب آوری بر بی ثباتی ازدواج از طریق میانجی گری نگرش های مذهبی در میان زوجین متقاضی طلاق برآزش دارند؟

پیش از بررسی ضرایب ساختاری، برازندگی الگوی اصلی مورد بررسی قرار گرفت. برازش الگوی پیشنهادی بر اساس شاخص های برازندگی معرفی شده ارزیابی شدند (شکل ۲). مقادیر شاخص های برازندگی، برازش قابل قبول الگوی پیشنهادی با داده ها را نشان نمی دهند، برای ارتقاء برازندگی الگوی پیشنهادی، در گام بعدی تنها مسیر غیر معنی دار از مدل حذف (ارائه الگوی اصلاح شده) و تحلیل دیگری روی داده ها به منظور ارتقاء شاخص های مدل مسیر صورت گرفت (شکل ۳).

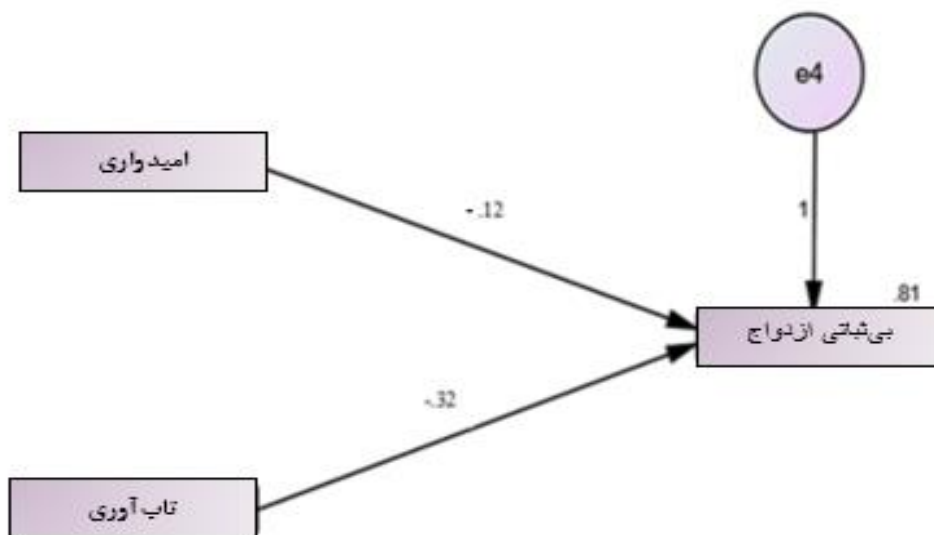

شکل ۲- ضرایب استاندارد الگوی پیشنهادی از رابطه ساختاری امیدواری و تاب‌آوری بر بی‌ثباتی ازدواج با در نظر گرفتن متغیرهای میانجی رفتار، باور و عواطف دینی

جدول ۵ ضرایب استاندارد مسیرها و شکل ۳ الگوی نهایی را نشان می‌دهند. در الگوی نهایی اعداد روی بردارها، وزن‌های مسیر یا بتاها هستند. با توجه به شکل ۳ آشکار می‌شود که تاب‌آوری اثر کاهنده بیش‌تری در مقایسه با امیدواری (۰/۳۲- در برابر ۰/۱۲-) روی بی‌ثباتی ازدواج دارد. در مدل نهایی پژوهش رابطه بین متغیرهای برونزای مفروض با بی‌ثباتی ازدواج منفی و معنی‌دار بود. با استناد به جدول ۵ می‌توان ضرایب استاندارد مسیر در الگوی نهایی را مشاهده کرد.

جدول ۵- ضرایب استاندارد مسیرهای الگوی نهایی

معنی داری سطح	نسبت بحرانی	معیار خطای	ضرایب استاندارد	مسیر
۰/۰۲۰	۲/۱۰۳	۰/۰۳۸	-۰/۱۲۴	امیدواری → بی‌ثباتی ازدواج
۰/۰۰۴	-۲/۸۵۸	۰/۰۳۷	-۰/۳۲۱	تاب‌آوری → بی‌ثباتی ازدواج

شکل ۳- ضرایب استاندارد مدل نهایی از رابطه ساختاری امیدواری و تاب‌آوری بر بی‌ثباتی ازدواج

در ادامه نتایج حاصل از روابط میانجی‌گرانه و یا اثرات غیرمستقیم با استفاده از تحلیل بوت استرپ را در جدول ۶ نشان داده شده‌اند.

جدول ۶- نتایج بوت استرپ برای مسیرهای غیر مستقیم الگوی پژوهش

معنی داری سطح	حد بالا	حد پایین	Standardized Estimated	Unstandardized Estimated	مسیر
۰/۳۵۱	۰/۱۶۰	-۰/۰۶۴	-۰/۰۸۷	-۰/۰۹۰	امیدواری → باوردینی → بی‌ثباتی ازدواج
۰/۰۰۰۱	-۰/۴۸۲	-۰/۰۳۰	۰/۳۸۷	۰/۳۷۵	امیدواری → عواطف دینی → بی‌ثباتی ازدواج
۰/۲۲۴	-۰/۳۸۷	۰/۰۲۶	-۰/۱۰۸	-۰/۱۵۹	امیدواری → رفتار دینی → بی‌ثباتی ازدواج
۰/۰۰۰۱	-۰/۴۲۱	-۰/۰۸۴	۰/۳۳۹	۰/۴۹۶	تاب‌آوری → باوردینی → بی‌ثباتی ازدواج
۰/۰۲۱	-۰/۳۳۹	-۰/۰۳۷	۰/۱۵۸	۰/۱۵۰	تاب‌آوری → عواطف دینی → بی‌ثباتی ازدواج

تاب‌آوری--< رفتار دینی---<	۰/۶۱۲	۰/۴۲۶	-۰/۱۰۸	-۰/۴۵۱	۰/۰۰۰۱
بی‌ثباتی ازدواج					

همانطور که در جدول ۶- مشاهده می‌شود، باوردینی و رفتار دینی در رابطه بین امیدواری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه ندارد. به بیان دیگر سطوح پایین امیدواری، ورای اثرات متغیر میانجی با سطوح بالای بی‌ثباتی ازدواج مرتبط است (بنگرید به ضریب منفی در شکل ۳-). اما عواطف دینی در رابطه بین امیدواری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه دارد و می‌تواند اثرات مخرب عدم امیدواری روی بی‌ثباتی ازدواج را کاهش دهد. از سوی دیگر هر سه متغیر میانجی باوردینی، عواطف دینی و رفتار دینی در رابطه بین تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه دارد؛ بدین مفهوم که اثرات مخرب عدم تاب‌آوری روی بی‌ثباتی ازدواج باورود آن سه متغیر میانجی کاهش می‌یابد. خلاصه فرضیات این مطالعه در جدول ۷- مشاهده می‌شود.

جدول ۷ خلاصه فرضیات

نتیجه	فرضیات
پذیرش	بین امیدواری با بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق رابطه معکوس وجود دارد.
پذیرش	بین تاب‌آوری با بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق رابطه معکوس وجود دارد.
رد	بین باوردینی با بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق رابطه معکوس وجود دارد.
رد	بین عواطف دینی با بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق رابطه معکوس وجود دارد.
رد	بین رفتار دینی با بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق رابطه معکوس وجود دارد.
نتیجه	فرضیات میانجی
رد	باوردینی در رابطه بین امیدواری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه دارد (از رابطه آن دو می‌کاهد).
پذیرش	عواطف دینی در رابطه بین امیدواری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه دارد (از رابطه آن دو می‌کاهد).
رد	رفتار دینی در رابطه بین امیدواری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه دارد (از رابطه آن دو می‌کاهد).
پذیرش	باوردینی در رابطه بین تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه دارد (از رابطه آن دو می‌کاهد).
پذیرش	عواطف دینی در رابطه بین تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه دارد (از رابطه آن دو می‌کاهد).
پذیرش	رفتار دینی در رابطه بین تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه دارد (از رابطه آن دو می‌کاهد).

۴. بحث

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه میان امیدواری و تاب‌آوری با بی‌ثباتی ازدواج با میانجی‌گری مولفه‌های نگرش مذهبی در زوجین متقاضی طلاق صورت گرفته است. یافته‌ها نشان داد که ضریب تعیین متغیر بی‌ثباتی

ازدواج برابر با ۰/۶۸ می‌باشد که نشان‌دهنده این است که تمامی متغیرهای برونزا و میانجی می‌توانند ۶۸ درصد از تغییرات بی‌ثباتی ازدواج را پیش‌بینی کنند که با یافته‌های فروهی و همکاران (۱۳۹۸)، حشمتی، قره داغی، جعفری، قلی زادگان (۱۳۹۶)، رسولی (۱۳۹۶)، یزدانی، شفیع آبادی، حیدری (۱۳۹۹) همسو می‌باشد.

در پژوهش حاضر بین تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج رابطه منفی و معنی داری بدست آمد که با نتایج تحقیقات بیژنی و همکاران (۲۰۲۳)، احمد و جهانگیر (۲۰۲۰) و صلاح الدین و همکاران (۲۰۲۳) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که افرادی که دارای ویژگی تاب‌آوری هستند معمولاً پس از رویارویی با شرایط فشارزا می‌توانند با استفاده از هیجانات مثبت مجدد به حالت طبیعی خویش بازگردند. در برخی شرایط افراد تاب آور با وجود تمامی رویدادها و تجارب دشوار، پیشرفت کرده و کامیاب می‌شوند. آنان مشکلات و دشواری‌ها را یکی پس از دیگری پشت سر می‌گذارند بدون اینکه به بیماری روانی مبتلا شده و یا سلامت روان خود را از دست دهند. افراد تاب آور خود را در فعالیت‌های روزانه درگیر کرده و از چالش لذت می‌برند، این افراد فعالیت‌های بیشتری را جهت افزایش سلامت خود انجام داده می‌دهند. از دیگر ویژگی‌های افراد تاب آور انعطاف‌پذیری آنان است، بطوریکه همیشه برای هر مسئله‌ای به دنبال راه چاره بوده، توان بازگشت به بهبودی پس از رفع چالش را داشته و خود را با تغییرات سازگار می‌کنند (کاپلان، ۲۰۰۲). از طرفی با توجه به اینکه تاب‌آوری نوعی مصون‌سازی در برابر شرایط تهدیدزا تلقی می‌شود و می‌تواند توانایی اجتماعی فرد را در هنگام مشکلات بهبود بخشد و بی‌ثباتی ازدواج نیز نوعی شرایط تهدیدزا تلقی می‌شود، زوجینی که دارای تاب‌آوری بالا هستند، بهتر می‌توانند بر مشکلات فائق آیند؛ بنابراین اجازه نمی‌دهند که تعارض و اختلاف آنها به سطوح بالا برسد؛ لذا به‌طور کلی می‌توان بیان کرد که پرورش توانمندی‌های از جمله تاب‌آوری می‌تواند در کاهش بی‌ثباتی ازدواج نقش مؤثری داشته باشد (زینلی، ۱۳۹۵) به همین دلیل بنظر می‌رسد افراد تاب‌آور در زندگی مشترک نیز انعطاف‌پذیر بوده و می‌توانند ثبات بیشتری را نسبت به افراد با تاب‌آوری پایین‌تر در زندگی مشترک تجربه کنند.

در پژوهش حاضر بین امید و بی‌ثباتی ازدواج رابطه منفی و معنی داری بدست آمد که با نتایج تحقیقات چوی و وانگ (۲۰۱۷)، خراط زاده و همکاران (۱۴۰۱) و طاهریان و همکاران (۲۰۱۹) همسو است. در تبیین رابطه امیدواری و بی‌ثباتی ازدواج می‌توان گفت افرادی که از امیدواری بالاتری برخوردار بودند، عزت‌نفس زیادت‌تر، عملکرد شخصی و خانوادگی بهتر، صمیمیت بیشتر و تعهد بیشتری به انجام فعالیت‌هایی که به صمیمیت و رضایت زناشویی بیشتر منجر می‌شود، نشان می‌دهند. همچنین این افراد از این اعتقاد برخوردارند که می‌توانند با چالش‌هایی که ممکن است در زندگی‌شان با آنها روبه‌رو شوند، سازگار شده و شادی بالاتری را تجربه نمایند و از زندگی‌شان رضایت بیشتری داشته باشند (زارعی محمودآبادی، ۱۳۹۶). می‌توان گفت که امیدواری موجب

افزایش رضایت از زندگی می‌شود (سپهریان آذر، محمدی، بدلپور، نوروز زاده، ۱۳۹۵). زوجین امیدوار، احتمالاً بیش‌تر رفتارهای منفی را به شرایط محیطی موقت نسبت می‌دهند که این عامل می‌تواند بر رضایت زناشویی زوجین تأثیرگذار باشد (یوسفی، ۱۳۹۵).

در پژوهش حاضر مشخص شد رابطه بین امیدواری و بی‌ثباتی تحت تأثیر میانجی‌گری باوردینی قرار نمی‌گیرد. اگرچه برخی پژوهش‌ها بیانگر این است که دینداری و رفتار دینی و عمل به باورهای دینی در بهبود روابط بین زوجین و افزایش کیفیت زندگی زناشویی مؤثر است، در واقع دینداری و ارتباط با خدا به نحوی، آرامش را در زندگی برای فرد به ارمغان می‌آورد و از آنجا که بی‌ثباتی ازدواج نیز به نحوی نوعی استرس افزایش یافته است، آرامش حاصل از رفتار دینی و عمل به باورهای دینی و ارتباط با یک منبع لایزال می‌تواند به فرد کمک کند تا بر استرس و بی‌ثباتی ازدواج چیره شود (حسینی قمی، سلیمی، ۱۳۹۰) اما در پژوهش حاضر چنین موردی تایید نشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت از آن جایی که باورهای دینی به اعتقاد به خداوند و کتابهای آسمانی و پیامبران اشاره دارد و با توجه به اینکه زوجین متقاضی طلاق در ورطه آشفتگی روابط و مشکلات گرفتار شده‌اند ممکن است به عنوان آخرین راه و به عنوان معجزه‌ای جهت نجات زندگی خود به نگرش‌های مذهبی روی آورده باشند درحالی‌که تمرکز بر مذهب و اعتقادات دینی باید با شناخت صورت گرفته باشد، چراکه تمرکز بر اعتقادات مذهبی و باور به خداوند و اینکه او نجات دهنده بشر است آن هم فقط برای مدت کوتاه و جهت رهایی از مشکلات به صورت فوری نمی‌تواند اثرات مثبتی در پی داشته باشد. در واقع ممکن است زوجین باورهای مذهبی خود را فقط با توجه به زمان اخیر گزارش داده باشند به همین دلیل نیز میان باورهای مذهبی و بی‌ثباتی ازدواج آنان ارتباطی یافت نشده است. همچنین با توجه به اینکه اینگونه باورهای کوتاه مدت به نتیجه مثبتی منتهی نمی‌شود نمی‌تواند بر میزان امیدواری افراد نیز اثر گذار باشد.

همچنین در پژوهش حاضر رفتار دینی در رابطه امیدواری و بی‌ثباتی ازدواج نقش میانجی‌گری نداشت. در این خصوص می‌توان بیان کرد که دین می‌تواند برای برخی افراد به‌عنوان توجیه‌کننده درگیری در چند رابطه باشد و شرایط بی‌ثباتی در ازدواج را فراهم نماید. افراد ممکن است با تأکید بر بخشی از آموزه‌های دین مجوز داشتن چندین رابطه را برای خود صادر کنند (تفسیر به رأی کنند) و از این رو نتوانند ثبات در ازدواج را حفظ نمایند؛ بنابراین برداشت نادرست و تحریف شده از معنویت و به دنبال آن رفتارهای نادرست می‌تواند تأثیرات منفی بر رابطه داشته باشد. تفسیر محتمل دیگر آنست که اگر به مذهب و اعتقادات دینی به‌صورت متعصبانه نگریده شود؛ به‌طوری که شخص به‌صورت احساسی، افراطی و غیرمنطقی از دین جانب‌داری کند، یا اینکه فقط به برخی از جنبه‌های دین فارغ از شناخت دقیق باورهای زیربنایی آن توجه گردد و سایر اعتقادات دینی که زمینه ساز هدایت بشر است نادیده گرفته شود قطعاً در ایجاد رابطه همدلی و درک متقابل میان زوجین مشکلاتی ایجاد می‌شود و

رفتارهای ناشی از افراط در دینداری دیگر نمی‌تواند بر امیدواری و تعامل سازنده زوجین تأثیر مثبتی داشته باشد و در نتیجه زمینه‌ساز اختلاف و بی‌ثباتی در ازدواج می‌گردد (عیسی نژاد، باقری، ۱۳۹۵).

در پژوهش حاضر عواطف دینی میان امیدواری و بی‌ثباتی ازدواج نقش میانجی‌گری دارد. یافته‌ها با نتایج تحقیقات ساروفیم و کابانو (۲۰۱۸) و لهن (۲۰۱۶) و بالجانی و همکاران (۲۰۱۴) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان بیان کرد که عواطف دینی عامل پیش‌بینی‌کننده استحکام روابط زوجین می‌باشد و زوجینی که دارای طرحواره‌هایی مبنی بر مرجعیت بخشیدن به روابط و احساس مسؤلیت در پرتو رابطه انسان با خدا هستند به دلیل عواطف ناشی از باورهای مذهبی مانند لزوم احترام به خواسته‌های دیگران، سعی در رفع مشکلات و تمایل به صداقت، در نظام خانواده نسبت به خواسته‌ها و علایق دیگر اعضای خانواده توجه زیادی نشان داده و ازدواج را پیوندی مقدس و آسمانی تلقی کرده و در جهت رشد و تعالی روحی همدیگر تلاش می‌کنند (رادمهر، شمس، ۱۳۹۷). همچنین این افراد با توجه به محبت نسبت به خدا، پیامبران، دیگران عواطف مثبت‌تری را تجربه کرده و به جهت جلب رضایت خداوند خود را پایبندتر به زندگی مشترک می‌دانند، به عبارتی افراد با عواطف دینی کم‌تر تنش کم‌تری را هنگام جدایی احساس می‌کنند و تمایل بیشتری به جدایی نشان می‌دهند درحالیکه افراد با عواطف دینی بالاتر تمایل بیشتری به صبوری و جلب رضایت خداوند نشان می‌دهند و در نتیجه امیدواری بیشتری را هم در رویارویی با مشکلات تجربه می‌کنند چراکه می‌دانند همراه هر سختی آسانی است (آقابابائی، ۱۳۹۴، سوره الشرح، آیه ۵). از طرفی عواطف دینی می‌تواند از طریق ایجاد احساس امنیت، اطمینان و اعتماد و محافظت در برابر مشکلات از جانب یک قدرت متعالی، در کنار پرورش هیجانات سالم فرد، موجب تعادل درونی و بیرونی فرد گشته و همچنین با کاهش اضطراب به پرورش تفکرات مثبت، ایجاد برداشت مثبت از دیگران و اتفاقات و دادن پاسخ مثبت به رویدادها منجر گردد. در این افراد رفتار مثبت و شناخت روابط با خود، اطرافیان، طبیعت و خداوند، موجب بروز احساس هویت، تمامیت و یکپارچگی، لذت، عشق، رضایت، احترام و آرامش و هماهنگی و هدفمندی در زندگی می‌گردد (امان الهی، حیدریان، عطاری، ۱۳۹۶). عواطف دینی از جمله صفت خوش‌بینی به‌عنوان یک عامل همراهی‌کننده با تاب‌آوری است و خوش‌بینی به‌عنوان مؤثرترین عامل شناختی در زوجین شناسایی شده است تا تأثیرات عوامل تنش‌زا در زندگی را تعدیل کند. همچنین یو و ژانگ (۲۰۰۷) معتقدند خوش‌بینی، نگرش مثبت افراد را به شرایط ناگوار افزایش می‌دهد، به نظر می‌رسد دارا بودن عواطف دینی مثبت از جمله خوش‌بینی باعث حفاظت از افراد در برابر شرایط آسیب‌زا می‌شود که میزان تاب‌آوری افراد را در مواجهه با مسائل و مشکلات زندگی افزایش داده و در نتیجه حالت تسلط بر محیط افزایش یافته و سطح پایین‌تری از بی‌ثباتی ازدواج را نسبت به زوجین دارای تاب‌آوری پایین، شاهد خواهیم بود (سوری، حجازی، سوری‌نژاد، ۱۳۹۳).

رفتار دینی در رابطه بین تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه دارد (از رابطه آن دو می‌کاهد). یافته‌ها با نتایج تحقیقات ماینینگ و مایلز (۲۰۱۸) جوآنمرد (۲۰۱۳) و آنالاکشمی و آبیر (۲۰۱۳) همسو است. در تبیین ارتباط میان تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج با میانجی‌گری رفتار دینی می‌توان گفت که اگر بتوان مناسک و رفتارهای دینی مانند روزه گرفتن و نماز خواندن را مناسکی فردی تلقی کرد، پختن نذر، زیارت‌ها و راهپیمایی‌های زیارتی را نیز می‌توان مناسکی جمعی تلقی کرد که اهدافی چند را در پس خود دارد. آرامش ایجادشده، فراموشی خشونت‌ها، امید به تداوم زندگی به شیوه‌ای بهتر و پیامدهای مطلوب رفتار دینی از یکسو و کنش متقابلی که با به‌جا آوردن مناسک دینی از نوع جمعی ایجاد می‌شود، با امید به آغاز تعامل با خانواده‌هایی که آنان را به حال خود رها کرده‌اند یا با هدف تقویت روابط خانوادگی و دوستانه می‌تواند فرصت‌ها و مجراهایی را ایجاد کند تا زوجین طرد شده را از انزوا خارج کند؛ زمینه تعامل بیش‌تری برای خانواده‌هایی فراهم کند که با یکدیگر در تعامل هستند و احساس بدبینی و کدورت زنانی را که ازدواج اجباری داشته‌اند به فراموشی بکشاند. همچنین در درون ساختار خانواده با بهبود روابط عاطفی و زناشویی زوجین، تعامل میان آنها را بهبود می‌بخشد و در نتیجه می‌تواند بر بی‌ثباتی ازدواج هم‌تأثیرگذار باشد (قزوینه، ساروخانی، شکریگی، ۱۳۹۸). در همین راستا فروهی و همکاران (۱۳۹۸) که به بررسی رابطه بین راهبردهای مقابله مذهبی و تاب‌آوری با رضایت زناشویی پرداخته‌اند بیان می‌کنند که بین راهبردهای مقابله‌ای مذهبی که نوعی رفتار مذهبی تلقی می‌شود و رضایت زناشویی ارتباط مثبت برقرار است، حشمتی، قره‌داغی، جعفری و قلی‌زادگان (۱۳۹۶) نیز در پژوهش خود بیان می‌کنند که میان تاب‌آوری و بی‌رمقی زناشویی ارتباط معکوسی برقرار است و تاب‌آوری از طریق افزایش توانایی فرد در حل مسائل و مشکلات، بهبود همدلی و افزایش خوش‌بینی می‌تواند بر کاهش نارضایتی در زندگی مشترک مؤثر بوده و با توجه به نقش حفاظتی خود در برابر عوامل آسیب‌زا از میزان تنش در روابط زناشویی بکاهد.

باوردینی در رابطه بین تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج افراد متقاضی طلاق نقش میانجی‌گرانه دارد (از رابطه آن دو می‌کاهد). در تبیین رابطه میان تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج با میانجی‌گری باور مذهبی هم می‌توان به مدل شناختی مذهب استناد کرد که در آن باورها و نگرش‌های مذهبی و معنوی بر مؤلفه‌های شناختی افراد از جمله تفسیر وقایع، خوش‌بینی یا بدبینی، تاب‌آوری و نوع تفکرات آنها تأثیر گذاشته و این مؤلفه‌ها نیز از سیستم ایمنی عصبی - روانی بر سلامت و بهداشت جسم، روان و هیجان انسان‌ها تأثیر می‌گذارند و به همین دلیل در دیدگاه‌های دینی آدمی فطرتاً خداجو و خدانشناس است. اعتقاد مذهبی از طریق آرامش و ایمان درونی، تاب‌آوری و خوش‌بینی همراه با فراهم آوردن اعتمادبه‌نفس بالا، زمینه‌ساز و عامل مؤثر در سلامت معنوی انسان است؛ بنابراین، آدمی، با ایمان، توکل و باور مثبت به شناخت بیش‌تر از خود رسیده و قادر به هماهنگی با ابعاد جسمانی، روانی و اجتماعی خود می‌باشد و درنهایت به معنا و هدف در زندگی و سلامت معنوی نائل می‌شود. مفهوم سلامت معنوی از مفاهیم پیچیده وابسته به معنویت و مذهب است. سلامت معنوی بعد مهم و برجسته یک زندگی سالم است که

منجر به هدفدار شدن و معنادار شدن زندگی می‌شود. این مفهوم از تأکید زندگی بر ارتباط فرد، دیگران، طبیعت و خدا منشاء گرفته است و ساختاری چند بعدی دارد (عسگری، صفرزاده، مظاهری، ۱۳۹۱). همان‌طور که در بخش قبل مطرح شد افرادی که از تاب‌آوری بالایی برخوردارند می‌توانند قابلیت بیش‌تری در مواجهه با مشکلات و تغییرات داشته باشند و در نتیجه دچار دلزدگی زناشویی و بی‌ثباتی ازدواج نمی‌شوند چرا که بهترین راه حل را برای مشکل خود پیدا می‌کنند (زارعی، ۱۳۹۸). یکی از دلایلی که نشان می‌دهد مذهب می‌تواند دیدگاه فکری زوجین را تحت تأثیر قرار دهد این است که احتمال این‌که افراد مذهبی‌تر ازدواج خود را دارای کیفیتی معنوی ببینند، بیش‌تر می‌باشد. مطالعه بر روی ۹۷ زوج که نماینده تنوع مذهبی زوج‌های آمریکایی بودند، نشان داد که آنها مفهوم «تقدس» را در مورد ازدواج خود به‌کار می‌برند. بدین معنی که غالباً چنین تصور می‌کردند که ازدواج آنها محتوایی معنوی دارد و در راستای اطاعت از دستورات خداوند است؛ بنابراین به نظر می‌رسد اگر زوجین به‌طور عمیق به معنوی بودن ازدواج خود اعتقاد داشته باشند، مشاجرات دائم می‌تواند ترس روانی از دست دادن رابطه با خداوند و احساس گناه را با خود به همراه داشته باشد، از این‌رو به مقدار بیش‌تری سعی در حفاظت از زندگی مشترک خود دارند (خدایاری‌فرد، شهابی، اکبری زردخانه، ۱۳۸۶).

در یک جمع بندی بطور کلی می‌توان بیان کرد که هر سه مؤلفه نگرش مذهبی می‌توانستند اثر محافظتی و کاهنده تاب‌آوری بر بی‌ثباتی ازدواج را تقویت نمایند. یعنی ارتباط تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج می‌تواند از مولفه‌های مذهبی تأثیر بپذیرد. به بیانی دیگر اینگونه بنظر می‌رسد که رابطه تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج می‌تواند از طریق نگرش‌های مذهبی تبیین شده و سهم تأثیر تاب‌آوری با دخالت ابعاد مذهبی بر بی‌ثباتی ازدواج کاهش یافته باشد (یعنی اثر محافظتی تاب‌آوری بر انسجام خانواده با دخالت عوامل مذهبی افزایش و تقویت می‌شود). از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر این است که طرح در قالب یک پژوهش توصیفی و همبستگی اجرا شده است لذا استنتاج علی از آن صحیح نیست و نمی‌توان استنباط علی نمود. همچنین پژوهش حاضر در استان گیلان انجام شده و در تعمیم آن به سایر استان‌ها باید احتیاط نمود زیرا تفاوت‌های فرهنگی پاسخگویی افراد به پرسشنامه‌ها را می‌تواند متأثر سازد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر ارتباط میان امیدواری و تاب‌آوری با بی‌ثباتی ازدواج را تأیید می‌کند. به عبارتی هرچه زوجین از امیدواری و تاب‌آوری کم‌تری برخوردار باشند میزان بی‌ثباتی زندگی مشترک آنان افزایش می‌یابد. بنظر می‌رسد امیدواری از طریق تاثیراتی که بر سایر جنبه‌ها می‌گذارد می‌تواند بر بهبود روابط زوجین اثر گذار باشد. در پژوهش حاضر ارتباطی میان مولفه‌های نگرش مذهبی با بی‌ثباتی ازدواج یافت نشد که می‌تواند بیانگر این موضوع باشد که طلاق عامل تهدیدکننده‌ای برای زوجین دیندار هم به شمار می‌رود.

هرچند که رابطه مولفه‌های مذهبی با بی‌ثباتی ازدواج معنادار نبود. هر سه مؤلفه نگرش مذهبی می‌توانستند اثر محافظتی و کاهنده تاب‌آوری بر بی‌ثباتی ازدواج را تقویت نمایند. یعنی ارتباط تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج می‌تواند از مولفه‌های مذهبی تأثیر بپذیرد. اما در مورد روابط واسطه‌گرانه‌ای که امیدواری در آن بازیگر بود، تنها عواطف دینی، مؤلفه معنی‌دار برای تقویت اثر امیدواری بر کاهش بی‌ثباتی ازدواج مشاهده شد. اگرچه ارتباط مستقیم تاب‌آوری با بی‌ثباتی ازدواج نسبت به ارتباط امیدواری با بی‌ثباتی ازدواج بیش‌تر بود اما اینگونه بنظر می‌رسد که رابطه تاب‌آوری و بی‌ثباتی ازدواج می‌تواند از طریق نگرش‌های مذهبی تبیین شده و سهم تأثیر تاب‌آوری با دخالت ابعاد مذهبی بر بی‌ثباتی ازدواج کاهش یافته باشد (یعنی اثر محافظتی تاب‌آوری بر انسجام خانواده با دخالت عوامل مذهبی افزایش و تقویت می‌شود). به عبارت دیگر می‌توان گفت امیدواری ارتباط معکوس و قوی‌تری با بی‌ثباتی ازدواج دارد چرا که این ارتباط تحت تأثیر عامل سومی افزایش یا کاهش نمی‌یابد و از مولفه‌های باور مذهبی و رفتار مذهبی تأثیر نمی‌پذیرد.

منابع

- ابراهیمی، ام‌الله؛ طاهر نشاط دوست، حمیدطاهر؛ کلاتری، مهرداد؛ مولوی، حین؛ اسداللهی، قربانعلی، ۱۳۸۷، «ساختار عاملی، پایایی و روایی مقیاس نگرش سنج دینی»، مجله علمی پژوهشی اصول بهداشت روانی، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۱۰۷-۱۱۶، مشهد، دانشگاه علوم پزشکی.
- احمدی، مهسا، ۱۳۹۵، «رابطه تاب‌آوری و کمال‌گرایی با رضایت زناشویی در پرستاران شاغل»، کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، آتن، یونان.
- آقابابائی، ناصر، ۱۳۹۴، نقش واسطه‌ای هدف در زندگی در رابطه جهت‌گیری دینی با شادی و رضایت از زندگی. اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی، دوره ۱، شماره ۲، صص ۷۷-۹۲، قم، موسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت.
- امان‌اللهی، عباس، حیدریان، مریم، و عطاری، یوسفعلی، ۱۳۹۶، «بررسی مدل پیشنهادی رابطه دل‌بستگی به خدا و رضایت زناشویی با میانجی‌گری معنویت زناشویی و بهزیستی معنوی در کارکنان زن اداره‌های دولتی شهر اهواز»، روانشناسی و دین، دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۱۰۵-۱۲۲، قم، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره).
- ایت‌اللهی، زهرا، بانکی پور فرد، امیرحسین؛ حسینی، شیماسادات؛ حکمت‌نیا، محمود؛ سیاح، مونس؛ محمودی، محمدجواد؛ نامجو، بتول، ۱۴۰۱ش، دانش خانواده و جمعیت. تهران، نشر معارف.
- ثناپی، باقر، ۱۳۸۷ش، مقیاس‌های سنجش خانواده و ازدواج، تهران، انتشارات بعثت.
- ثوابی، محمد، صفاریان طوسی، محمد رضا، خوی‌نژاد، غلامرضا، ۱۳۹۹، «اثربخشی روان‌درمانی معنوی مبتنی بر بخشش و امید بر افزایش رضایت‌مندی زناشویی و کاهش تعارضات زوجین در معرض طلاق»، دوفصلنامه پژوهش‌های انتظامی - اجتماعی زنان و خانواده، دوره ۸، شماره ۱، صص ۵-۲۳، تهران، مجتمع آموزشی زنان پلیس، دانشگاه علوم انتظامی امین.
- جمشیدی، علیرضا، صاحب‌دل، حسین، شکوری، زینب، ۱۳۹۵، «باورهای ارتباطی و تراز بی‌ثباتی پیوند زناشویی در زنان و مردان متأهل»، مجله آسیب‌شناسی، مشاوره و غنی‌سازی خانواده، دوره ۲، شماره ۴، صص ۱-۱۳، کردستان، موسسه مطبوعاتی دانش گستران ژیران.

حسینی، سیده مونس، ۱۳۸۸، «رابطه امید به زندگی و سرسختی روانشناختی»، *اندیشه و رفتار*، دوره ۳، شماره ۱۲، صص ۵۷-۶۵، رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی.

حسینی قمی، طاهره، و سلیمی بجستانی، حسین، ۱۳۹۰، «رابطه بین جهت گیری مذهبی و تاب آوری در بین مادران دارای فرزندان مبتلا به بیماری». *روانشناسی و دین*، دوره ۳، شماره ۱۵، صص ۶۹-۸۲، قم، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره).

حسینی، رسول، قره داغی، علی، جعفری، عیسی، قلی زادگان، مریم، ۱۳۹۶، «پیش بینی بی رمقی زناشویی زوجین خواهان جدایی با آگاهی از شناسه های جمعیت شناختی، ذهن تمام عیار و تاب آوری هیجانی»، *مشاوره و روان درمانی خانواده*، دوره ۷، شماره ۲۳، صص ۲۲-۱، کردستان، دانشگاه کردستان.

خدایاری فرد، محمد، شهابی، روح الله، اکبری زردخانه، سعید، ۱۳۸۶، «رابطه نگرش مذهبی با رضایتمندی زناشویی در دانشجویان متأهل»، *فصل نامه خانواده پژوهی*، دوره ۳، شماره ۱۰، صص ۶۱۱-۶۲۰، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

خدایاری فرد، محمد، شکوهی یکتا، محسن، غباری بناب، باقر، اکبری زردخانه، سعید، پاک نژاد، محسن، هومن، حیدر علی، ۱۳۹۲، ساخت فرم کوتاه مقیاس دینداری برای جمعیت دانشجویی. تهران، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.

خندان دل، سحر، کاویان فر، حسین، ۱۳۹۴، «نقش اعتماد در روابط بین فردی و تاب آوری خانواده در رضایت زناشویی زوج های شاغل»، *فصل نامه آسیب شناسی، مشاوره و غنی سازی خانواده*، دوره ۱، شماره ۱، صص ۱۴-۳۱، کردستان، موسسه مطبوعاتی دانش گستران زیران.

خراط زاده، مهتاب، جواهری، عباس و غلامعلی لواسانی، مسعود، ۱۴۰۱، «پیش بینی دلزدگی زناشویی، بر اساس طرحواره های ناسازگار اولیه و سرمایه روان شناختی»، *فرهنگی تربیتی زنان و خانواده*، دوره ۱۷، شماره ۵۹، صص ۶۱-۸۳، تهران، دانشگاه جامع امام حسین (ع).

رادمهر، حامد، شمس، جمال، ۱۳۹۷، «مقایسه ارتباط تعهد مذهبی با میزان پایداری ازدواج در دو گروه از زوجین متقاضی طلاق و عادی شهر تهران»، *مجله پژوهش در دین و سلامت*، دوره ۴، شماره ۵، صص ۸۶-۷۷، تهران، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.

رجبیان ده زیره، مریم، حیدری، سکینه، ۱۳۹۹، «بررسی رابطه بین هوش معنوی و هوش هیجانی با تاب آوری، رضایت از زندگی و سلامت روان در زوجین»، *نشریه رویش روانشناسی*، سال ۹، شماره ۵، صص ۱۰۵-۱۱۶، تهران، انجمن روانشناسی بالینی کودک و نوجوان.

رزمی سوها، مریم، ۱۳۹۴، «مقایسه امید به زندگی و تاب آوری در زنان سرپرست خانوار و زنان عادی»، *فصل نامه علمی-پژوهشی خانواده و بهداشت*، دوره ۵، شماره ۱، صص ۱۲-۲۵، آستارا، دانشگاه آزاد اسلامی.

رسولی، آراس، ۱۳۹۶، «تدوین الگوی کارکرد خانواده بر اساس مولفه های امید، صمیمیت و تعارضات زناشویی زوجین»، *نشریه پژوهشی پرستاری ایران*، دوره ۱۲، شماره ۴، صص ۸-۱، تهران، انجمن علمی پرستاری ایران.

روحانی، عباس، معنوی پور، داوود، ۱۳۸۷، «رابطه باورهای مذهبی با شادکامی و رضایت زناشویی»، *مجله دانش و پژوهش در روانشناسی*، دوره ۱۰، شماره ۳۵ و ۳۶، صص ۱۸۹-۲۰۶، اصفهان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان.

زارعی محمود آبادی، حسن، ۱۳۹۶، «اثربخشی آموزش زوج درمانی مثبت نگر بر صمیمیت زناشویی و امید به زندگی زنان»، *دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشکده بهداشت یزد*، دوره ۱۶، شماره ۲، صص ۹۸-۱۰۹، یزد، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد.

زارعی، سلمان، ۱۳۹۸، «نقش واسطه ای خودتمایز یافتگی در رابطه بین تاب آوری با دلزدگی زناشویی در زنان متأهل»، *مجله روان شناسی و روان پزشکی شناخت*، دوره ۶، شماره ۲، صص ۶۲-۷۳، کردستان، دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی کردستان.

زاهدپاکدل، هدی، ۱۳۹۴، «هوش معنوی، تعهد زناشویی و بی ثباتی ازدواج در زوج ها»، *کنگره انجمن روانشناسی ایران*، تهران.

زینلی، حسین، ۱۳۹۵، تبیین بی‌ثباتی ازدواج برحسب تاب‌آوری در زوج‌های دارای معلولیت جسمی و حرکتی و زوج‌های عادی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان.

ساسانی، رضا، ۱۳۹۸، «بررسی رابطه بین تاب‌آوری و رضایت از زندگی بین زوجین»، پنجمین همایش بین‌المللی مدیریت، روانشناسی و علوم انسانی با رویکرد توسعه پایدار، تهران.

سالاری فر، محمدرضا؛ آذربایجانی، مسعود؛ کاویانی، محمد؛ موسوی اصل، سیدمهدی، ۱۳۹۳ش، روان‌شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی. تهران، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

سپهرنیا، آما، بوربور، وحید، روستایی، مرتضی، متین‌نژاد، فاطمه، ۱۳۹۸، «بررسی رابطه مهارت‌های ارتباطی و امیدواری با رضایت زناشویی معلمان زن»، اولین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در روانشناسی، مشاوره و علوم رفتاری، تهران.

سپهریان آذر، فیروزه، محمدی، نسیم، بدلیور، زینب، نوروز زاده، وحید، ۱۳۹۵، «رابطه امیدواری و شادکامی با رضایت زناشویی»، مجله سلامت و مراقبت، دوره ۱۸، شماره ۱، صص ۳۸-۴۳، اردیبهل، دانشکده پرستاری و مامایی.

سوری، حسین، حجازی، الهه، سوری‌نژاد، محسن، ۱۳۹۳، «رابطه تاب‌آوری و بهزیستی روان‌شناختی: نقش واسطه‌ای خوش‌بینی»، دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، دوره ۱۵، شماره ۱، پیاپی ۵۵، صص ۵-۱۵، اصفهان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان.

شکاری پور، مهدیه، برزگر، کاظم، ۱۳۹۶، «بررسی نقش واسطه‌ای تاب‌آوری میان همسرمداری اسلامی و رضایت زناشویی کارمندان شهرداری یزد»، فصلنامه علمی-ترویجی در حوزه اخلاق، دوره ۷، شماره ۲۶، صص ۱۷۹-۱۹۷، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

صفریان طوسی، محمد رضا، ثوابی، محمد، خوبی‌نژاد، غلامرضا، ۱۳۹۷، «نقش عوامل واسطه‌ای بخشش و امید در تاثیرگذاری ویژگی‌های شخصیتی بر رضایت زناشویی زوجین در معرض طلاق»، پژوهش‌نامه روانشناسی مثبت، دوره ۴، شماره ۲، صص ۷۱-۸۵، اصفهان، دانشگاه اصفهان.

ظریفی، مجتبی، هنری، حبیب، و بحرالعلوم، حسن، ۱۳۹۳، «ویژگی‌های روانسنجی و هنجاریابی نسخه فارسی پرسش‌نامه تاب‌آوری در دانش‌آموزان و دانشجویان ورزشکار و غیر ورزشکار»، مطالعات روانشناسی ورزشی، دوره ۵، شماره ۱۵، صص ۱۵۰-۱۳۱، تهران، پژوهشگاه تربیت بدنی و علوم ورزشی.

عسگری، پرویز، صفرزاده، سحر، مظاهری، محمد مهدی، ۱۳۹۱، «رابطه باورهای دینی و امید به زندگی با سلامت معنوی»، مطالعات میان‌فرهنگی، دوره ۷، شماره ۱۸، صص ۱۳۵-۱۵۷، تهران، معاونت فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی.

عیسی‌نژاد، امید، باقری، آرزو، ۱۳۹۵، «پدیدارشناسی روش‌های توجیه خیانت: سازوکارهای رویارویی با ناهماهنگی‌های شناختی در روابط فرا زناشویی»، مشاوره و روان‌درمانی خانواده، دوره ۶، شماره ۲، صص ۱۸۸-۲۰۷، کردستان، دانشگاه کردستان.

غفاری، داریوش، سیدی، محمد سجاد، رضایی، خدیجه، ۱۳۹۶، «تاثیرماهواره در بی‌ثباتی ازدواج، نقش واسطه‌ای دینداری و نگرش مثبت نسبت به رابطه با جنس مخالف»، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، دوره ۵، شماره ۸، صص ۹-۲۱، قم، جامعه المصطفی العالمیه.

فروهری، ناصر، مهدوی، محمد، افشین، ح، نعمتی، شهروز، ایمان زاده، علی، ۱۳۹۸، «رابطه بین راهبردهای مقابله مذهبی و تاب‌آوری با رضایت زناشویی»، پژوهش‌های نوین روانشناختی، دوره ۱۴، شماره ۵۳، صص ۳۱۷-۳۳۱، تبریز، دانشگاه تبریز.

فروهری، محمد، رادمرد، حسین، میرمحمدیان، سید محمدحسن، پلنگی، زهرا، ۱۳۹۶، «نقش میانجی تاب‌آوری خانواده در رابطه سبک زندگی اسلامی و رضایت از زندگی»، دو فصل نامه علمی-پژوهشی پژوهش‌نامه سبک زندگی، دوره ۳، شماره ۵، صص ۷۹-۹۷، قم، پژوهشکده سبک زندگی اسلامی.

- قرلسفلو، مهدی، و هاشمی، سجاد، ۱۳۹۷، «پیش بین‌های بی‌ثباتی ازدواج: صمیمیت زوجها و راهبردهای حفظ رابطه»، *دوفصلنامه مشاوره کاربردی*، دوره ۱، شماره ۱، صص ۱-۱۸، اهواز، دانشگاه شهید چمران.
- قزوینه، ژیلا، ساروخانی، باقر، شکرپیگی، عالی، ۱۳۹۸، «پدیدارشناسی مناسک دینی خانوادگی و تأثیر آن بر مناسبات اجتماعی زوجین و خانواده‌ها در میان سه‌گونه همسرگزینی»، *فصلنامه فرهنگی- تربیتی زنان و خانواده*، دوره ۱۴، شماره ۴۸، صص ۷۱-۹۶، تهران، دانشگاه جامع امام حسین (ع).
- قلی زاده، آذر، بانکی پورفرد، امیر حسن، مسعودی نیا، زهرا، ۱۳۹۴، «مطالعه کیفی تجارب مردان و زنان طلاق گرفته از عوامل فرهنگی زمینه ساز طلاق»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، دوره ۲۶، شماره ۵۷، صص ۳۹-۶۴، اصفهان، دانشگاه اصفهان.
- قلی زاده، زلیخا، برزگری، لیلی، غریبی، حسن، باباپورخیرالدین، جلیل، ۱۳۸۹، «بررسی رابطه پنج عاملی شخصیت نتو با رضایت زناشویی»، *دو ماهنامه علمی- پژوهشی دانشگاه شاهد*، دوره ۱۷، شماره ۴۳، صص ۵۷-۶۶، تهران، دانشگاه شاهد.
- کاظمیان مقدم، کبری؛ مهرابی زاده هنرمند، مهناز، ۱۳۸۸، «بررسی رابطه نگرش مذهبی با شادکامی و سلامت روانی دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهبهان»، *روان‌شناسی و دین*، دوره ۲، شماره ۴، صص ۱۵۷-۱۷۴، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- کاوه، سعید، ۱۳۸۶ش، بهداشت روانی طلاق، تهران، نشر سخن.
- کجیاف، محمد باقر، نوری، ابوالقاسم، اسعدی، سمانه، ۱۳۸۷، «مقایسه نگرش مذهبی و شدت ایمان مذهبی در دانشجویان و دانش‌آموزان دختر شهر اصفهان»، *مطالعات اسلام و روانشناسی*، دوره ۳، شماره ۳، صص ۹۷-۱۱۲، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کرمانی، زهرا، خدایپاهی، محمد کریم، حیدری، محمود، ۱۳۹۰، «ویژگی‌های روانسنجی مقیاس امید آشنایدر»، *فصلنامه روانشناسی کاربردی*، دوره ۵، شماره ۳، صص ۷-۲۳، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
- کلانتری، عبدالحسین، روشن فکر، پیام، جواهری، جلوه، ۱۳۹۰، «آثار و پیامدهای طلاق»، *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، دوره ۹، شماره ۳، صص ۱۱۱-۱۳۱، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات زنان دانشگاه تهران.
- کمری سنقر آبادی، سامان، فتح آبادی، جلیل، ۱۳۹۱، «بررسی نقش جهت‌گیری مذهبی و امید به زندگی در میزان رضایت از زندگی»، *فصلنامه پژوهش‌های نوین روانشناختی*، دوره ۷، شماره ۲۸، صص ۱۶۹-۱۸۲، تبریز، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه تبریز.
- کیهانی، مهناز، تقوایی، داوود، رجیبی، ابوالفضل، امیرپور، برزو، ۱۳۹۳، «همسانی درونی و تحلیل عامل تاییدی مقیاس تاب‌آوری کانر- دیویدسون در دانشجویان دختر پرستاری»، *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، دوره ۱۴، شماره ۱۰، صص ۸۵۷-۸۶۵، اصفهان، مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.
- محمدی، مسعود، ۱۳۸۴، عوامل مؤثر بر تاب‌آوری در افراد در معرض خطر سوء مصرف مواد، پایان‌نامه دکتری تخصصی روانشناسی بالینی، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- مقتدر، لیلا، ۱۳۹۶، «رابطه باورهای مذهبی و راهبردهای رویارویی با استرس در تاب‌آوری روانی و رضایت مندی زناشویی همسران جانباز»، *نشریه دانشگاه علوم پزشکی گیلان*، دوره ۲۶، شماره ۱۰۳، صص ۳۷-۴۵، رشت، دانشگاه علوم پزشکی گیلان.
- منجری، فرزانه، شفیع آبادی، عبدالله، سودانی، منصور، ۱۳۹۱، «بررسی اثر ارتباط اسلامی و نگرش‌های مذهبی بر بهبود رضایت زناشویی»، *تحقیقات علوم رفتاری*، دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۱۵-۲۸، اصفهان، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.

موسوی، سید ولی الله، رضائی، سجاده، قربان پور لقمجانی، امیر، احمدیان، طیبه، ۱۳۹۷، «مقایسه بخشایشگری و پایبندی مذهبی در زوج‌های در آستانه طلاق و زوج‌های عادی»، پژوهش‌نامه روان‌شناسی مثبت، دوره ۴، شماره ۲، صص ۴۱-۵۴، اصفهان، دانشگاه اصفهان.

نصیری، حبیب الله، جوکار، بهرام، ۱۳۸۷، «معناداری زندگی، امید، رضایت از زندگی و سلامت روان در زنان»، زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، دوره ۶، شماره ۲، صص ۱۵۷-۱۷۶، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات زنان دانشگاه تهران.

نظری، علی محمد، صاحب‌دل، حسین، اسدی، مسعود، ۱۳۸۹، «بررسی ارتباط بین سبک‌های دلبستگی و میزان بی‌ثباتی ازدواج در زنان و مردان متأهل»، زن و مطالعات خانواده، دوره ۲، شماره ۸، صص ۱۱۵-۱۲۵، تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.

هرینگتون، دانا، ۱۳۹۱ش، تحلیل عاملی تاییدی، ترجمه محمد مقدم، پیروز قادری‌پاکدل، شهرام واحدی، تبریز، دانشگاه تبریز.

یاری پور، علی، ۱۳۷۹، بررسی تأثیر طرح مداخلات مشاوره خانواده بر میزان ثبت طلاق در محاکم دادگستری شهر قم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره، رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی رودهن.

یزدانی، فاطمه، شفیع آبادی، عبدالله، حیدری، حسن، ۱۳۹۹، «پیش‌بینی تاب‌آوری خانواده بر پایداری زندگی زناشویی»، مجله علوم پزشکی رازی، ویژه‌نامه روان‌شناسی، دوره ۲۷، صص ۹۶-۱۰۳، تهران، دانشگاه علوم پزشکی ایران.

یوسفی، ناصر، ۱۳۹۵، «اثر بخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر رضایت زناشویی و امیدواری زوجین»، روان‌شناسی خانواده، دوره ۳، شماره ۱، صص ۵۹-۷۰، خوزستان، انجمن علمی روان‌شناسی خانواده ایران.

یوسفی، ناصر؛ بشلیده، کیومرث، ۱۳۹۰، «خوشبینی-بدبینی و باورهای مذهبی به عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های طلاق»، دوفصلنامه مشاوره کاربردی، دوره ۱، شماره ۲، صص ۴۵-۷۶، اهواز، دانشگاه شهید چمران اهواز.

- Ahmad, S., & Jahangir, M. (2020). Resilience as Predictor of Marital Adjustment among Couples. *Pakistan Journal of Clinical Psychology*, 19(2).
- Annalakshmi, N., & Abeer, M. (2011). Islamic worldview, religious personality and resilience among Muslim adolescent students in India. *Europe's Journal of Psychology*, 7(4), 716-738.
- Anhange, S., Iortsughun, S., Kwaghgah, A., Aondona, A., & Iorwuese, P. (2017). Emotional intelligence, happiness, hope and marital satisfaction among married people in Makurdi metropolis, Nigeria. *Gender and Behaviour*, 15(3), 9752-9766.
- Akaike, H. (1974). A new look at the statistical model identification. *IEEE Transactions on Automatic Control*, 19(6), 716-723.
- Bailey, T. C., & Snyder, C. R. (2007). Satisfaction with life and hope: A look at age and marital status. *The Psychological Record*, 57, 233-240.
- Baljani, E., Kazemi, M., Amanpour, E., & Tizfahm, T. (2014). The relationship between religion, spiritual well-being, hope and quality of life in patients with cancer. *Basic & clinical cancer research*, 6(4), 28-36.
- Bijani, J., & Hashemi, N. (2023). Determining the contribution of attachment styles and coping styles in predicting the instability of married life with the mediating role of resilience in conflicted couples. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies*, 4(3), 47-54.
- Chui, W. H., & Wong, M. Y. (2017). Association between parents' marital status and the development of purpose, hope, and self-esteem in adolescents in Hong Kong. *Journal of Family Issues*, 38(6), 820-838.
- Connor, K. M., & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and anxiety*, 18(2), 76-82.

- Fincham, F. D. (2003). Marital conflict: Correlates, structure, and context. *Current directions in psychological science*, 12(1), 23-27.
- Ghadami, E., & Khalatbari, J. (2015). The relationship between optimism and resiliency and marital satisfaction among married students in Kerman University of Medical Sciences. *International Research Journal of Social Science and Management*, 2(1), 57–63.
- Ghobary, B., Lavasani, M., & Rahimi, H. (2007). Hope, purpos in life, and mental health in college students. *International. Journal of the humanities*, 5(5): 127-132.suicidal action
- Haapala, C. (2012). Stress, coping strategies, and marital satisfaction in spouses of military service members. *Social Work Master’s Clinical Research Papers*. 40. University of St. Thomas, Minnesota St. Catherine University .
- Heaton, T. B., & Pratt, E. L. (1990). The effects of religious homogamy on marital satisfaction and stability. *Journal of family issues*, 11(2), 191-207.
- Javanmard, G. H. (2013). Religious beliefs and resilience in academic students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 84, 744-748.
- Jenaabadi, H., & Mir, F. (2019). Role of trust in God and resilience in hope for life of hemodialysis patients. *Health, Spirituality and Medical Ethics*, 6(1), 33-38.
- Kaplan, H. B. (2002). Toward an understanding of resilience. In *Resilience and development* (pp. 17-83). Springer, Boston, MA.
- Kazemi, M., & Motlagh, F. Z. (2020). Prediction of Marital Dissatisfaction Based on the Resilience, Marital Commitment and Rumination. *International Journal of Applied Behavioral Sciences*, 7(4), 1-10.
- Khaledian, M., Hasanpour, S., Kheirkhah, Z., & Ghalandari, S. (2013). The Relationship between Attachment Lifestyle with Depression and Life Expectancy, *Indian Journal of Education & Information Management*, 2 (2), 573- 580.
- Kline, R. B. (2018). Response to leslie hayduk’s review of principles and practice of structural equation modeling. *Canadian Studies in Population [ARCHIVES]*, 45(3-4), 188-95.
- Kuiper, H., van Leeuwen, C., Stolwijk-Swüste, J. M., & Post, M. W. (2019). Measuring resilience with the Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC): which version to choose?. *Spinal cord*, 57(5), 360-366.
- Langer, N. (2004). Resiliency and spirituality: Foundations of strengths perspective counseling with the elderly. *Educational Gerontology*, 30(7), 611-617.
- Lehmann, D. (2016). Hope and religion. In *Sociological Theory and the Question of Religion* (pp. 75-104). Routledge.
- Lopez, S. J., Floyd, R. K., Ulven, J. C., & Snyder, C. R. (2000). Hope therapy: Helping clients build a house of hope. In C.R. Snyder (Ed.), *Handbook of hope: Theory, measures, and applications* (pp. 123–150). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-012654050-5/50009-9>
- Lehrer, E. L. (2008). Age at marriage and marital instability: Revisiting the Becker–Landes–Michael hypothesis. *Journal of Population Economics*, 21(2), 463-484.
- Manning, L. K., & Miles, A. (2018). Examining the effects of religious attendance on resilience for older adults. *Journal of religion and health*, 57, 191-208.
- Mullins, D. F. (2016). The effects of religion on enduring marriages. *Social Sciences*, 5(2), 24.
- Salehuddin, A. S., King, J., Afifi, T. D., & Afifi, W. A. (2023). Resilience as a predictor for why some marital relationships flourished and others struggled during the initial months of COVID-19. *Journal of Communication*, 73(5),427-438.
- Sarofim, S., & Cabano, F. G. (2018). In God we hope, in ads we believe: the influence of religion on hope, perceived ad credibility, and purchase behavior. *Marketing Letters*, 29, 391-404.
- Shahid, H., & Shahid, W. (2016). A study on, tolerance role in marital satisfaction. *International Journal for Social Studies*, 2, 13-26.
- Silliman, B., & Gottman, J. (1995). Why marriages succeed or fail. *Family Relations*, 44(1), 116.
- Snyder, C. R., Ilardi, S. S., Cheavens, J., Michael, S. T., Yamhure, L., & Sympson, S. (2000). The role of hope in cognitive-behavior therapies. *Cognitive therapy and Research*, 24(6), 747-762.

- Spahni, S., & Perrig-Chiello, P. (2018). How Marital Status Is Related to Subjective Well-Being and Dispositional Hope. *Hope for a Good Life: Results of the Hope-Barometer International Research Program*, 95-107.
- Taherian, B., Ghojavand, K., & Irvani, M. R. (2019). Study effect of Training Hope Therapy on Reduction of Marital Boredom. *Journal of Social Sciences and Humanities Research*, 7(3), 1-4.
- Teo, T., & Noyes, J. (2014). Explaining the intention to use technology among pre-service teachers: a multi-group analysis of the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology. *Interactive Learning Environments*, 22(1), 51–66. <https://doi.org/10.1080/10494820.2011.641674>.
- Wade, J. B., Hart, R. P., Wade, J. H., Bajaj, J. S., & Price, D. D. (2013). The relationship between marital status and psychological resilience in chronic pain. *Pain research and treatment*, 2013.
- Waller, M. A. (2001). Resilience in eco systemic context: Evolution of the concept. *American Journal of orthopsychiatry*, 71(3), 290-297.
- Wolfinger, N. H., & Wilcox, W. B. (2008). Happily ever after? Religion, marital status, gender and relationship quality in urban families. *Social Forces*, 86(3), 1311-1337.
- Yu, X., & Zhang, J. (2007). Factor analysis and psychometric evaluation of the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC) with Chinese people. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 35(1), 19-30.